

บทที่ 3

การจัดระเบียบทางสังคม

งามพิศ สัตย์สงวน (2534) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดระเบียบทางสังคมเป็นกระบวนการที่มีขอบเขตกว้างขวางมากเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมปรากฏการณ์สังคมหลายอย่าง เริ่มจากการจัดให้มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ หลายอย่างเพื่อให้สมาชิกของสังคมยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อกัน กฎเกณฑ์ต่างๆ เหล่านี้ คือ บรรทัดฐานทางสังคม (Social Norms) ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ เมื่อมีการสร้างบรรทัดฐานทางสังคมขึ้นแล้ว จำเป็นจะต้องมีการสนับสนุนให้สมาชิกของสังคมปฏิบัติตามบรรทัดฐานเหล่านั้น นอกจากบรรทัดฐานทางสังคมแล้วสังคมยังสร้างกฎเกณฑ์อื่น ๆ ขึ้นมาสนับสนุนบรรทัดฐานอีกหลายอย่าง เช่น ระบบค่านิยม ความเชื่อทางสังคม อุดมการณ์ ระบบสัญลักษณ์ และสถาบันทางสังคม นอกจากกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว การจัดระเบียบทางสังคมยังเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์อีกหลายอย่างเช่น สถานภาพ (Status) และบทบาท (Role) บรรทัดฐานทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ที่ผูกพันอยู่กับสถานภาพ และสถานภาพเกี่ยวข้องกับบทบาทอย่างใกล้ชิด หัวข้อที่สำคัญอย่างหนึ่งของการจัดระเบียบทางสังคม คือ การจัดช่วงชั้นทางสังคม (Social Stratification) เมื่อพูดถึงการจัดระเบียบทางสังคมจึงจำเป็นต้องกล่าวหัวข้อย่อย ๆ ต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

ณรงค์ เล็งประชา (2528) กล่าวว่า การจัดระเบียบทางสังคม เป็นการจัดให้สังคมมีระเบียบอย่างมีระบบ เป็นการวางรูปแบบของพฤติกรรมและกระบวนการสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนและระหว่างบุคคล นักสังคมวิทยาเห็นว่าการจัดระเบียบทางสังคมนั้น ต้องอาศัยการวางบรรทัดฐาน เพื่อให้สมาชิกในสังคมใช้เป็นแนวปฏิบัติ ต้องกำหนดสถานภาพและบทบาท และย่อมจะต้องมีการควบคุมเพื่อให้เกิดการปฏิบัติ

การจัดระเบียบทางสังคมของหมู่บ้านในภาคเหนือประเทศไทย มักจะเกิดขึ้นจากพื้นฐานของความสัมพันธ์ภายในชุมชน ที่เน้นให้เห็นถึงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ตลอดจนข้อ

บังคับของสังคมหมู่บ้านที่ทุกคนยึดถือปฏิบัติ การจัดระเบียบทางสังคมซึ่งตั้งแต่หน่วยของครัวเรือนโดยพื้นฐาน ลักษณะของครัวเรือนที่มีผู้นำซึ่งเป็นฝ่ายสามีเป็นผู้ที่มีบทบาทสูงสุดในการปกครอง ดูแลความทุกข์สุขของสมาชิกครัวเรือนรวมทั้งเป็นผู้บรมเลี้ยงดูแก่บุตรของตนให้อยู่ในความดีงามและลูกทำนองคลองธรรม ดังนั้น ฝ่ายชายจึงเป็นผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ มากกว่าฝ่ายหญิง บทบาทของฝ่ายหญิงจะคอยเป็นที่ปรึกษาช่วยเหลือในงานบางอย่างเช่น ทำงานบ้าน เลี้ยงดูบุตร ปัจจุบันการแบ่งงานกันทำของสมาชิกภายในครอบครัวได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป บทบาทของฝ่ายหญิงนอกจากจะต้องเลี้ยงดูบุตรแล้ว ฝ่ายหญิงต้องทำงานหนักมากขึ้น เช่น การรับจ้างทั่ว ๆ ไป หรือการทำงานในตัวจังหวัด ส่วนบุตรที่โตแล้ว ก็มักจะไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมรอบ ๆ เขตหมู่บ้าน การจัดระเบียบทางสังคมของครัวเรือนจึงมีลักษณะที่ฝ่ายชายหรือหัวหน้าครอบครัวยังเป็นผู้นำหลัก ๆ อยู่ แม้ในปัจจุบัน เศรษฐกิจจะบีบบังคับให้ฝ่ายหญิงหรือลูก ๆ ต้องช่วยเหลือทำงานให้กับครอบครัวก็ตาม อำนาจในการตัดสินใจยังขึ้นอยู่กับฝ่ายบิดา ส่วนในระดับสังคมหมู่บ้านนั้นจะมีพ่อหลวงบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ที่สามารถทำหน้าที่ดูแลความทุกข์สุขของชาวบ้านในหมู่บ้าน และเป็นผู้ที่เป็นประธานในการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อส่งเสริมกิจกรรมเฉพาะอย่างของชุมชน เช่น กลุ่มพัฒนาสตรี กลุ่มเสนา (จัดงานศพ) กลุ่มกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น เพื่อให้ชุมชนบ้านสันทรายยาวได้ช่วยเหลือตนเองด้วยความสามัคคีปรองดองแก่กัน นอกจากนั้นสังคมหมู่บ้านยังมีกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ทุกคนในหมู่บ้านจะต้องปฏิบัติโดยพร้อมเพรียงกัน เช่น หากมีกิจกรรมในการพัฒนาหมู่บ้านในครั้งใด ชาวบ้านทุกคนจะต้องมาร่วมช่วยเหลือในกิจกรรมนั้นๆ หากมาไม่ได้ก็ต้องส่งผู้อื่นมาแทน ถ้าหากครอบครัวรายได้ก็ตามไม่มาร่วมในกิจกรรมก็จะถูกปรับนำเงินเข้ากองกลางพัฒนาหมู่บ้านต่อไป โดยถือเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านที่ทุก ๆ ครอบครัวต้องปฏิบัติตาม กฎระเบียบของหมู่บ้านจึงเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในชุมชนให้มีความรักสามัคคีต่อกันเสมอมา

การจัดระเบียบทางสังคมของบ้านสันทรายยาว มักจะเป็นสิ่งที่อยู่กับสถาบันทางพุทธศาสนาที่มุ่งสอนให้ชาวบ้านกระทำแต่ความดีละเว้นความชั่ว การสร้างค่านิยมที่ผู้น้อยต้องเคารพแก่ผู้อาวุโสกว่า รวมทั้งการกตัญญูต่อบิดามารดาของตนเอง ในหมู่บ้าน

สันทรายยาวจะมีความเชื่อถือกันว่า ผู้ใดก็ตามที่กตัญญูต่อบรรพบุรุษ กตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ผู้นั้นจะได้รับผลตอบแทนแห่งความสุขความเจริญในชีวิตทั้งปัจจุบันและอนาคต ดังนั้น ชาวบ้านที่เป็นบุตรหลานจะเลี้ยงดูบิดารมารดาเมื่อแก่เฒ่าลงโดยมิได้ทอดทิ้งแต่อย่างใด ระเบียบของสังคมยังครอบคลุมไปถึงการกำหนดพฤติกรรม ความเชื่อต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมหมู่บ้าน เช่น การห้ามเคลื่อนย้ายยุ้งฉางข้าวจากหน้าบ้านไปไว้หลังบ้าน เพราะจะทำให้บ้านหลังนั้นจะยากจน ไม่มีข้าวกิน การห้ามตัดต้นขนุนที่ขึ้นหน้าบ้าน เพราะต้นขนุนเป็นสิ่งที่ดีสามารถนำโชคลาภมาให้แก่บ้านนั้น ๆ การจัดระเบียบของสังคมหมู่บ้านภาคเหนือต้องมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากภาคอื่น ๆ ของประเทศ

การจัดระเบียบทางสังคมยังรวมไปถึงการกำหนดบทบาท สถานภาพของบุคคลที่ทำหน้าที่ผู้นำภายในหมู่บ้านด้วย เช่น การมีพ่อหลวงบ้านเป็นผู้นำสูงสุดของหมู่บ้าน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านคอยช่วยเหลืองานในเวลาที่พ่อหลวงบ้านมีธุระไม่สามารถมาได้ รวมทั้งการมีกลุ่มผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น แก่เหมือง (หัวหน้าชลประทานในหมู่บ้าน) ผู้นำกลุ่มพัฒนา ผู้นำกลุ่มเสนา เป็นต้น ซึ่งอำนาจหน้าที่ต่าง ๆ จะมีลักษณะเจาะจงลงไปเพื่อครอบคลุมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านให้เด่นชัดขึ้น การจัดระเบียบทางสังคมจึงเป็นการสร้างกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันของชุมชนหมู่บ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพนั่นเอง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 รายการแสดงรูปลักษณะของสถาบันทางสังคมของหมู่บ้านล้นทรายยาว

ครอบครัว	ศาสนา	การปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา
รูปแบบของพฤติกรรม ความรัก การอบรม เลี้ยงดู	การเคารพบูชา การส่งเสริม คุณธรรม	การเชื่อฟัง การร่วม มือ การปฏิบัติตาม กฎเกณฑ์ กฎหมาย	การผลิตทางการ เกษตร	การอบรม สั่งสอน
สัญลักษณ์				
แหวนแต่งงาน ตราประจำตระกูล	พระพุทธรูป พระสงฆ์ ตุง (ธง)	ธงชาติ เพลงชาติ สถานที่ราชการ	ทุ่งนา, รถไถ, วัว, ควาย	โรงเรียน
สถานภาพที่สำคัญ				
พ่อ แม่ ลูก	พระ	พ่อหลวงบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน)	ความสัมพันธ์ ระหว่างชาวบ้าน ในชุมชน เช่น การลงแขก นายจ้าง, ลูกจ้าง	ครู นักเรียน
ลักษณะสิ่งที่ใช้ประโยชน์				
ครัวเรือน	โบสถ์, อุโบสถ เครื่องใช้ในการ ประกอบพิธีทาง ศาสนา	หอกระจายข่าวที่ ทำการบ้านผู้ใหญ่บ้าน หรือวัดป่าอ้อดอนชัย (แล้วแต่กรณี)	ร้านค้าในหมู่บ้าน ยุงฉางของ- ครัวเรือน	อาคารเรียน ห้องเรียน ห้องสมุด

1. ระบบครอบครัว, เครือญาติและการแต่งงาน

1.1 ครอบครัว ปัจจุบันการอธิบายถึงระบบครอบครัวและเครือญาติให้ชัดเจนโดยสมบูรณ์นั้น นับได้ว่าจะต้องกระทำกันโดยละเอียดลึกซึ้ง และให้คำอธิบายที่ครอบคลุมเด่นชัด ทั้งนี้ เพราะมุมมองของแต่ละคนที่มีทัศนแตกต่างกันออกไป ตามสภาพปรากฏการณ์ที่ได้พบเห็น หรือการเข้าศึกษาโดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน ทำให้ครอบครัวไม่สามารถหาคำนิยามที่เป็นกลางในการถ่ายทอดความรู้สู่วงวิชาการ กรอบแนวคิดในเรื่องครอบครัว จึงจำเป็นต้องใช้การอธิบายอย่างแพร่หลายของนักวิชาการ เพื่อจะได้เห็นภาพหลาย ๆ ด้าน ของคำว่า ครอบครัวอย่างกระจ่างชัดโดยจะพิจารณาถึงผู้ให้นิยามคนแรก คือ Hoebol (1966) ได้ให้คำจำกัดความของครอบครัวอย่างง่าย ๆ ว่า "ครอบครัว หมายถึง กลุ่มคนอื่นประกอบด้วยคู่สมรสและบุตรของพวกเขา" ส่วน Carol Enber และ Melvin Ember (1977) ได้กล่าวถึงครอบครัวว่า ".....เป็นหน่วยสังคมซึ่งอย่างน้อยที่สุด จะประกอบด้วยคู่สมรสคู่หนึ่งและบุตรของคู่สมรสนั้น"

Murdock (1949) ได้ให้คำจำกัดความของ "ครอบครัว" ไว้ว่า ครอบครัว คือ กลุ่มสังคมซึ่งมีลักษณะสำคัญอันประกอบไปด้วย การมีที่อยู่อาศัยร่วมกัน การร่วมมือกันทางเศรษฐกิจและการทำหน้าที่ผลิตชาติพันธุ์ของมนุษย์ ครอบครัวประกอบไปด้วยมนุษย์ที่เป็นผู้ใหญ่ทั้งเพศชายและเพศหญิง และอย่างน้อยต้องมีคู่หนึ่งที่มีความสัมพันธ์ทางเพศต่อกัน โดยการยอมรับของสังคม และชายหญิงคู่นี้จะมิบุตรอยู่หนึ่งคนหรือมากกว่าอยู่ด้วย จะเป็นบุตรทางสายโลหิต หรือบุตรบุญธรรมก็ได้

คำจำกัดความของ Murdock ดังกล่าวได้ครอบคลุมเนื้อหาที่สำคัญไว้ค่อนข้างจะครบถ้วน และได้รับความนิยมนักวิชาการจำนวนไม่น้อย แต่ก็มีบางด้านที่ได้รับการโต้แย้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดให้สมาชิก ของครอบครัวต้องมีที่อยู่อาศัยร่วมกัน ทั้งนี้เป็นเพราะว่ามีสังคมมนุษย์จำนวนไม่น้อยที่สามีและภรรยาไม่ได้มีที่อยู่อาศัยร่วมกัน พร้อมทั้งบุตรของพวกเขา ก็อาจมีที่อยู่อาศัยแยกจากบิดามารดาได้ การกำหนด

ในเรื่องที่อยู่อาศัยร่วมกันทำให้เกิดความสับสนในคุณลักษณะของครอบครัว (Family) กับครัวเรือน (Household) ซึ่งน่าจะเป็นครัวเรือน (Household) มากกว่าที่สมาชิกต้องมีที่อยู่อาศัยร่วมกัน

ครอบครัวในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย ก็เช่นเดียวกับภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศ บรรทัดฐานของครอบครัวถือว่า ครอบครัวเริ่มแรกอันได้แก่ ครอบครัวที่ประกอบไปด้วย พ่อ แม่ และลูก ๆ เท่านั้น เป็นหน่วยของที่อยู่อาศัย หน่วยครอบครัวที่ประกอบไปด้วย พ่อ แม่ ลูก ไม่เป็นแต่เพียงองค์ประกอบของครอบครัวเท่านั้น แต่เป็นสภาพความเป็นจริงที่จะพบได้ทั่ว ๆ ไป อันเป็นการสนับสนุนรายงานการศึกษาจากหมู่บ้านต่าง ๆ ว่ามีที่อยู่อาศัยตลอดจนข้อมูลจากรายงานสัมภาษณ์ครัวและการสำรวจอื่นๆ

การแยกประเภทครอบครัวของชาวนาไทย ในภาคกลางของคอฟมัน (Kaufman, 1960) อาจนำมาใช้ได้อย่างมีประโยชน์ในการอธิบายครอบครัวชาวนาในภาคเหนือ คอฟมัน ได้กล่าวถึงประเภทครอบครัวไว้อย่างชัดเจนว่าอาจแยกออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. ครอบครัวขยายตามอาณาเขตหรืออาณาบริเวณ (Spatially Extended Family) อันหมายถึง กลุ่มสมาชิกของครัวเรือนที่อยู่ในบริเวณบ้านเดียวกันและเป็นกลุ่มที่ประกอบด้วย พี่น้องชายหญิง รวมทั้งสามีภรรยาและลูก ๆ ที่มีความสำคัญ ครอบครัวขยายตามอาณาเขต แตกต่างจากครอบครัวขยายตามธรรมดา คือ สมาชิกของกลุ่มมิได้อยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน กลุ่มครัวเรือนที่อยู่บริเวณบ้านเดียวกันประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด มักจะเป็นผู้ทำการเพาะปลูกในที่ดินแปลงเดียวกัน ทั้งนี้อาจจะทำงานเพื่อหารายได้ร่วมกัน กลุ่มครัวเรือนที่อยู่บริเวณบ้านเดียวกันเป็นหน่วยที่สามารถแยกออกจากครัวเรือนธรรมดาได้

2. ครอบครัวที่อยู่ห่างไกล (Remotely Extended Family) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่เป็ญาติกัน ซึ่งอาจจะใช้ประโยชน์ในบางโอกาส บางกรณี

3. ครอบครัวอันเกิดจากการสมมุติ (Fictional Family) หมายถึง ความรู้สึกที่มีอยู่อย่างลบลือน ที่บุคคลมีความรู้สึกต่อผู้อื่นในชุมชนเดียวกัน ทั้ง ๆ ที่มิได้มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติแท้จริงต่อกัน ไม่ว่าจะโดยทางใดทางหนึ่งก็ตาม

สุวิทย์ ไพทยวัฒน์ (2521) ได้กล่าวว่า ในเรื่องลักษณะความสัมพันธ์ทางครอบครัวของชาวไทยนั้น จะมีลักษณะที่เป็นครอบครัวผสม (Complex Family) และขณะเดียวกันก็มีลักษณะครอบครัวแบบขยาย (Extended Family) อยู่ด้วยกันคือ เมื่อบุตรของชานาแต่งงานมีครอบครัวแล้ว มีการตั้งบ้านเรือนร่วมกับบิดามารดา ช่วยบิดามารดาทำนาหรือจับจองขยายเนื้อที่นาออกไป เพื่อให้ผลิตข้าวได้มากขึ้นเพียงพอแก่การบริโภคของสมาชิกในครอบครัวเพิ่มขึ้น เกิดขึ้นเป็นหมู่เรือนขนาดย่อมขึ้น ครอบครัวใดที่มีบุตรหลานมากหมู่เรือนหรือเรือนหมู่ก็ขยายออกไปทุกที โดยมีเรือนของบิดามารดาอยู่กลาง เมื่อสมาชิกในครอบครัวเพิ่มขึ้น เรือนหมู่เหล่านี้ก็จะค่อย ๆ ขยายออกกลายเป็นหมู่บ้าน ลักษณะการถือว่าถ้าเป็นญาติกันจะมาอยู่รวมกัน เป็นหลายครอบครัวก็ได้ นี่คือลักษณะเด่นชัดของครอบครัวชานาไทยที่เรียกว่าครอบครัวผสม (Complex Family) ลักษณะครอบครัวแบบนี้ยังมีให้เห็นในปัจจุบัน เช่น หมู่บ้านในแถบตำบลหัวลำโรง กิ่งอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ที่ลักษณะความสัมพันธ์ทางระบบครอบครัวของชานาในชนบทมีลักษณะดังกล่าวข้างต้นนี้ จึงทำให้ลักษณะความสัมพันธ์แบบวงศ์ญาติกำเนิดขึ้นอย่างแน่นแฟ้นมาก จึงไม่น่าแปลกใจอะไรเลยที่แม้แต่ในปัจจุบันนี้ เมื่อเดินทางเข้าไปเที่ยวในบางหมู่บ้าน จะพบว่า คนในหมู่บ้านนั้นแต่ละครอบครัวเมื่อไล่เรียงกันไปแล้วถึงในชั้นบรรพบุรุษ ล้วนต่างเป็นพี่น้องกันมาแต่ในอดีตนั่นทั้งสิ้น

ครอบครัวในหมู่บ้านสันทรายยาว จะมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) มาตั้งแต่อดีต โดยมีกลุ่มความสัมพันธ์ของครอบครัวเริ่มต้นจาก พ่อ แม่ และลูก อาศัยรวมกันในครัวเรือนหนึ่ง ๆ บิดาจะมีอำนาจสูงสุดในครัวเรือนนั้น ไม่ว่าจะในแง่การตัดสินใจการเลี้ยงดูครอบครัวหรือการทำงานหาเลี้ยง

ครอบครัวบิดามักจะต้องทำทุก ๆ อย่าง ซึ่งเป็นหน้าที่หลักของพ่อบ้าน ส่วนมารดาจะเป็นผู้ทำงานบ้าน เลี้ยงดูบุตร โดยมักจะอยู่ภายในครัวเรือนมิได้ออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน บุตรจะเป็นผู้ช่วยเหลือบิดามารดาในหน้าที่ต่าง ๆ เช่น ตักน้ำ ผ่าฟัน ทำความสะอาดบริเวณครัวเรือน ฯลฯ ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรมักจะแน่นแฟ้น การประกอบกิจกรรมของเศรษฐกิจของครัวเรือนจะเป็นหน้าที่หลักของบิดา เช่น การทำนา ทำสวน ไร่จ้างทั่ว ๆ ไปในหมู่บ้าน มารดาจะเป็นเพียงผู้คอยช่วยเหลือในงานบางอย่าง เช่น การเกี่ยวข้าว การนวดข้าว ต่อมาเมื่อบุตรของตนได้แต่งงานขึ้นแบบแผนความสัมพันธ์ของครอบครัวจึงได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากครอบครัวเดี่ยวที่มีจำนวนสมาชิกของครอบครัวเฉพาะบิดา มารดา บุตร ได้เปลี่ยนเป็น ครอบครัวขยาย (Extended Family) ที่มีแบบแผนความสัมพันธ์แบบใหม่ขึ้น นั่นคือ บุตรชายหรือ บุตรสาวของครัวเรือนนั้นๆ เมื่อแต่งงานแล้วจึงได้นำสามีหรือภรรยาเข้ามาอาศัยรวมอยู่กับบิดามารดาของตน ความสัมพันธ์ในครอบครัวจึงเริ่มเปลี่ยนไปจากลักษณะบิดามารดา และบุตร ได้เปลี่ยนมาเป็นบิดา มารดา บุตร ลูกชาย ลูกสะใภ้ และยังรวมไปถึงหลานที่ตามมา การเป็นครอบครัวเดี่ยวจึงเปลี่ยนมาเป็นครอบครัวขยายมากยิ่งขึ้น แต่ก็เป็นครอบครัวขยายตามอาณาเขต ซึ่งเมื่อบุตรชายของตนได้แต่งงานแล้วจะต้องไปอาศัยอยู่กับครอบครัวของฝ่ายหญิง เพื่อช่วยทำงานในครัวเรือน ซึ่งมักอยู่เป็นเวลา 1 ปี หากฝ่ายชายต้องการที่จะแยกครอบครัวออกมา ก็มักจะตั้งครัวเรือนรวมอยู่ในบริเวณบ้านของฝ่ายหญิง เพราะพื้นที่มีอยู่อย่างจำกัดมิได้มากมายเหมือนเช่น ภาคกลาง การเข้าอยู่อาศัยในครัวเรือนของฝ่ายหญิงนั้นมิได้เป็นข้อกำหนดตายตัวเสมอไป ถ้าหากฝ่ายชายสามารถสร้างครอบครัวของตนเองได้ก็จะได้รับอนุญาตจากบิดามารดาของฝ่ายหญิงให้นำบุตรสาวของตนออกไปตั้งครัวเรือนใหม่ได้ ส่วนกรณีครัวเรือนใดที่มีลูกสาว เมื่อแต่งงานแล้วก็จะนำฝ่ายชายมาอาศัยอยู่ในครัวเรือนเช่นเดียวกัน

จากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันครอบครัวในหมู่บ้านสันทรายยาว เป็นครอบครัวเดี่ยวถึงร้อยละ 80 % มีครอบครัวขยายอย่างแท้จริงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เพราะสมาชิกภายในครัวเรือนที่เป็นบุตรชายและหญิงแยกครอบครัวออกไปอยู่อาศัยนอกหมู่บ้าน

บางครอบครัว บุตรชาย - หญิง จะออกไปทำงานหรือเรียนหนังสือที่ต่าง ๆ ในครอบครัวจึงเหลือเพียง บิดา มารดา คนเฒ่าคนแก่ เมื่อมีเทศกาลงานฉลองในหมู่บ้าน บุตรชายและหญิงก็จะกลับมาเยี่ยมเยือน เช่น งานปีใหม่ งานสงกรานต์ ฯลฯ การออกไปทำมาหากินในแหล่งอื่น เช่น ในตัวจังหวัดเชียงราย หรือกรุงเทพฯ เป็นเพราะเศรษฐกิจบีบบังคับให้ทุกคนต้องทำงานหนัก แม้แต่ฝ่ายหญิงก็ต้องดิ้นรนแสวงหาเงินทองในการช่วยเหลือตนเองมากกว่าแต่เดิมในอดีต

1.2 เครือญาติ สนิท สัมครการ (2518) ได้อธิบายไว้ว่า การทำความเข้าใจในเรื่องเครือญาติต้องตระหนักว่าเป็นเรื่องที่กว้างขวางและครอบคลุมกว่าครอบครัวเพราะต้องคำนึงถึงความเกี่ยวพันของสมาชิกในหมู่ญาติ จะเห็นได้ว่าความเป็นญาติพี่น้องจะเป็นรากฐานที่ก่อให้เกิดความร่วมมือ สำหรับสังคมไทยมีการทำจัดระบบญาติและครอบครัวตามแบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติอันเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีที่กำหนดคุณธรรมสำหรับญาติแต่ละคนให้ประพฤติปฏิบัติต่อกันตามหน้าที่ที่พึงกระทำ ความเป็นญาติในสังคมไทยมีที่มาอยู่ 2 ทางใหญ่ๆด้วยกันคือ ญาติที่เกิดขึ้นจากสายเลือดหรือโดยทางชีวะ และญาติที่เกิดขึ้นจากการแต่งงาน เห็นได้จากผู้ที่เป็ญาติเกี่ยวดองกันจะมีคำเติมท้ายศัพท์ทางเครือญาติว่า เขยหรือสะใภ้

Leonard Brooms และ Philip Selznick (1950) ได้อธิบายว่า กล่าวอย่างกว้างๆแล้ว ความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและยั่งยืนคงอยู่ตลอดไปตามความรู้สึกผูกพันกันตามฉันทญาติพี่น้องที่มีมาแต่แรกเริ่ม สิ่งที่ต้องคำนึงถึงก็คือ ญาติพี่น้องย่อมมีสิทธิและหน้าที่และความรับผิดชอบที่พึงปฏิบัติต่อกันเพราะโดยปกติแล้ว ปัจจัยทางชีววิทยานั้นคือ ญาติพี่น้องที่มีสายโลหิตโดยตรงจะเป็นพื้นฐานของเครือญาติ

Smelser (1960) ได้กล่าวว่า เครือญาติจึงเป็นสิ่งที่กำหนดแนวทางการปฏิบัติต่อกันสำหรับสมาชิกในหมู่ญาติ ได้แก่ ความสัมพันธ์ตามบทบาทที่ยอมรับระหว่างพ่อกับลูก ระหว่างคนเชื้อสายเดียวกัน คนในตระกูลเดียวกัน พี่ชายกับน้องสาว ลูก

เขยกับแม่ยาย เป็นต้น ความประพจน์ทางเครือญาติอันนับเป็นสิ่งที่นำมาอธิบายกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์แบบคู่ระหว่างญาติได้ (a pair of Kinsmen)

ระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติจึงเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้บุคคลได้เข้ามาผูกพันกันอย่างเหนียวแน่นโดยอาศัยสายใยเครือญาติ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่แตกต่างไปจากความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ ความผูกพันเช่นนี้ย่อมนำไปสู่การรวมตัวเป็นกลุ่มสังคมได้

ระบบเครือญาติที่เห็นเด่นชัดในชุมชนบ้านล้นทรายยาว มักจะเป็นเครือญาติที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ทางสายโลหิต และมักจะแสดงออกให้เห็น เช่น การพึ่งพาอาศัยกันในกลุ่มญาติพี่น้องในเรื่องราวต่าง ๆ การให้ความช่วยเหลือแรงงานต่อกันในด้านการผลิต การไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนระหว่างกัน ในเริ่มแรกที่ได้ก่อตั้งหมู่บ้านใหม่ ๆ เครือญาติมักจะเป็นกลุ่มของชาวไทยของที่อพยพมาอาศัยอยู่ในบริเวณแห่งนี้ และได้อาศัยอยู่กินแต่งงานในกลุ่มเดียวกัน ต่อมาเมื่อมีการติดต่อกับกลุ่มคนภายนอก เช่น ชาวล้านนาตั้งเดิม กลุ่มคนจีนที่อพยพขึ้นมา หรือชาวไทยภาคกลาง จึงเกิดการผสมผสานแต่งงานอยู่กินร่วมกันในครอบครัวนั้น ๆ กลุ่มเครือญาติในรุ่นแรก ๆ ซึ่งเป็นไทยของปัจจุบันจะเหลืออยู่เพียง 10 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น เพราะบางรายได้เสียชีวิตลงที่เหลืออยู่ก็เป็นผู้ที่มีอายุ 65-80 ปี โดยจะปรากฏให้เห็นดังนี้

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุดท้ายที่รักษาประเพณีของชาวไทยของอย่างเหนียวแน่น ปัจจุบันในบ้านสันทรายยาวจะเหลือเพียงอัยบัวและอัยขัน ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ส่วนพ่ออัยทั้ง 4 ได้แยกย้ายออกไปอยู่ที่หมู่บ้านอื่นเมื่อแต่งงานออกไป เพราะกฎเกณฑ์ของการแต่งงานฝ่ายชายจะต้องแยกครอบครัวไปอาศัยอยู่กับครอบครัวของฝ่ายหญิง ดังนั้นในหมู่บ้านจึงเหลืออัยบัวและอัยขันที่เป็นฝ่ายหญิงซึ่งเป็นชาวไทยของรุ่นสุดท้ายที่มีอายุ 69 และ 77 ปี ส่วนชาวไทยของรุ่นแรกและรุ่นที่สองได้เสียชีวิตไปหมดแล้วจะเหลือเพียงชาวไทยของรุ่นที่สามในหมู่บ้านโดยประมาณ 10 % เท่านั้น ที่ยึดมั่นอยู่กับระบอบประเพณีของตนเอง

นอกจากกลุ่มเครือญาติของชาวไทยของอาศัยในบ้านสันทรายยาวที่กล่าวมาแล้ว กลุ่มเครือญาติของชาวไทยล้านนา จะเป็นกลุ่มเครือญาติที่มีมากที่สุดของหมู่บ้าน เมื่อได้มีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยของและชาวล้านนาดั้งเดิม ระบอบประเพณีความเชื่อจึงได้กลายมาเป็นของชาวไทยภาคเหนือทั้งหมด กลุ่มเครือญาติของชาวไทยภาคเหนือในหมู่บ้านจะไม่มีนามสกุลใดโดดเด่นมากที่สุด อาจเป็นเพราะในปัจจุบันมีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานออกไปทำงานนอกหมู่บ้านในอัตราที่สูง จึงทำให้นามสกุลแต่ละนามสกุลที่อาศัยในหมู่บ้านมิได้มีความแตกต่างกันมาก กลุ่มเครือญาติแต่ละนามสกุลจะสามารถรับรู้ได้ภายในเครือญาตินั้นๆ โดยการไปมาหาสู่กันเป็นประจำยอมให้ทราบถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน

เครือญาติภายในนามสกุลเดียวกันที่มีความสัมพันธ์ต่อกันจะมาร่วมพบปะในงานที่สำคัญๆ เช่น งานสลากภัตต์ซึ่งเป็นงานทำบุญประจำปีของหมู่บ้านโดยบางคนซึ่งเป็นญาติของฝ่ายบิดาหรือมารดาที่อยู่ไกลจากหมู่บ้านก็จะมาร่วมในพิธีสลากภัตต์ประจำปี หรือถ้าหากเป็นงานวันสงกรานต์กลุ่มเครือญาติก็มักจะมาพบปะต่อกันเพื่อสนุกสนานในงานรื่นเริง รวมทั้งมีการเช่นไหว้บูชาผีบรรพบุรุษด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติเดียวกันเปรียบได้กับร่างแหที่ครอบคลุมติดกันแต่ละครัวเรือนจะรับรู้ได้ว่าเครือญาติของตนมีใครบ้างและอาศัยอยู่ที่ไหน ยังมีชีวิตหรือตายแล้ว หัวหน้าครัวเรือนมักจะเป็นผู้ส่งข่าวให้เครือญาติของตนรู้ในกิจกรรมต่าง ๆ ภายในกลุ่ม หลังจากนั้นญาติพี่น้องก็จะมาร่วมงาน ไม่ว่าจะเป็นงานทำบุญ งานศพ งานแต่งงาน ฯลฯ จะเห็นได้ว่าเมื่อมีกิจกรรมในครัวเรือน

ได้นอกเหนือจากเพื่อนบ้านแล้ว เครือญาติจะเป็นผู้มีบทบาทในการช่วยเหลือในกิจกรรมนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

กลุ่มเครือญาติมักจะประสานประโยชน์จากรื่องราวความสำคัญในการดำรงชีวิต เช่น การช่วยเหลือแรงงานในไร่นา การปลูกสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย หรือการไหว่ช่วยเหลือเล็กน้อยๆ เครือญาติมิได้มีความหมายในเชิงนามธรรมเท่านั้น แต่การแสดงออกซึ่งกลุ่มของบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องอย่างแน่นแฟ้นตามสายโลหิตในกิจกรรมต่างๆ ก็ถือได้ว่ามีความเด่นชัดของกลุ่มเครือญาตินั่นเอง

เครือญาติในหมู่บ้านสันทรายยาวจะมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว โดยถือเป็นหลักปฏิบัติที่มีมาช้านาน นั่นคือ กฎข้อห้ามในการแต่งงานในเครือญาติเดียวกันโดยถือว่าหากมีการละเมิดแล้ว จะเป็นการผิดธรรมเนียมประเพณีนำมาซึ่งความเสื่อมเสียอย่างร้ายแรง

ประสิทธิ์ สวัสดิ์ญาติ (2533) ได้กล่าวไว้ว่า การห้ามญาติมีเพศสัมพันธ์ต่อกันก็คือ การห้ามญาติพี่น้องอยู่กินสมรสกันนั่นเอง ข้อห้ามดังกล่าวมีศัพท์ภาษาอังกฤษเรียกว่า "Incest Taboo" คำว่า "Incest" หมายความว่า การร่วมประเวณีระหว่างญาติที่จารีตประเพณีของสังคมกำหนดไว้ว่าห้ามสมรส ส่วนคำว่า "Taboo" หรือ "Tabu" แปลว่า สิ่งต้องห้ามหรือการกำหนดห้ามที่มีบทลงโทษสำหรับผู้ละเมิด ข้อห้ามในการมีเพศสัมพันธ์ระหว่างญาติเป็นข้อกำหนดที่นักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่ยอมรับว่าพบได้ในสังคมมนุษย์ทุกสังคมตั้งแต่สังคมที่ตั้งเดิมที่สุดจนถึงสังคมสมัยใหม่

กฎข้อห้ามต่างๆ นั้นเป็นข้อผูกพันในสังคมหมู่บ้านอย่างเหนียวแน่น เมื่อผู้ใดฝ่าฝืนจะต้องทำพิธีขอมาต่อผีบรรพบุรุษ อีกทั้งยังถูกดูแคลนจากญาติพี่น้องในเครือญาติเดียวกัน ดังนั้นการแต่งงานในเครือญาติเดียวกันจึงไม่เกิดขึ้น เครือญาติในชุมชนภาคเหนือมักจะมีชื่อเรียกขานแทนค่านามเพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทต่างๆ ในตระกูลนั้นๆ เช่น การเรียกคนเฒ่าคนแก่ว่าอัย ซึ่งหมายถึงการให้เกียรติต่อคนแก่คนเฒ่าที่เป็นทั้ง

เพศหญิงและเพศชาย ผู้ที่เป็น "ทวด" จะถูกเรียกว่า "หม่อน" ส่วนผู้ที่แสดงบทบาทที่เป็น "พี่" ทั้งชายและหญิงจะเรียกเหมารวมกันว่า อ้าย หรือ ปี่

เครือญาติจึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงความผูกพันทางสายโลหิตที่ทุกคนสัมพันธ์ต่อกัน ในชุมชน และยังบอกถึงบทบาทหน้าที่อย่างเด่นชัดในคำเรียกขานของแต่ละคน ระบบเครือญาติจึงเป็นสิ่งสำคัญที่อยู่คู่กับชุมชนภาคเหนือโดยตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

1.3 การแต่งงาน การแต่งงานของชาวบ้านล้านทรายยาวมักจะเป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ ซึ่งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ได้กระทำสืบเนื่องกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การแต่งงานจะเริ่มตั้งแต่เมื่อหญิง - ชาย คู่ใดได้ตกลงหมั้นหมายเป็นที่แน่นอนแล้วว่าจะครองเรือนร่วมกัน ฝ่ายชายต้องไปขอฝ่ายหญิงกับบิดามารดาของฝ่ายหญิง หากบิดามารดาของทั้ง 2 ฝ่าย ตกลงเป็นที่แน่นอนแล้วว่ายินยอมให้ทั้งสองได้ครองเรือนร่วมกันได้ ฝ่ายชายก็จะจัดพิธีการสู่ขอด้วยการนำเอาสินสอดไปมอบให้บิดามารดาของฝ่ายหญิง สินสอดนั้นจะเป็นเท่าไรก็ได้แล้วแต่ที่ฝ่ายหญิงจะบอกมา ซึ่งไม่มากมายจนเกินกำลัง เพราะถือว่าเงินค่าสินสอดคือเงินที่ตอบแทนบุญคุณที่บิดามารดาฝ่ายหญิงได้เลี้ยงดูมา ปัจจุบันค่าสินสอดจะอยู่ในระหว่าง 3,000 - 10,000 บาท หลังจากนั้นก็จะจัดงานแต่งงานขึ้นที่บ้านฝ่ายหญิง โดยจะมีชาวบ้านในหมู่บ้านมาร่วมในพิธีอย่างมากมาย พิธีกรรมการแต่งงานเริ่มตั้งแต่การเลี้ยงพระตอนเช้า พอเสร็จจากการเลี้ยงพระแล้ว ฝ่ายชายจะนำเงิน 100 บาท ใส่ในขันผักรบบุรุษ ซึ่งจะต้องบอกกล่าวให้ทราบ ในขันผักรบประกอบด้วย ข้าวตอกดอกไม้ ธูปเทียน และเงินจำนวน 100 บาท ฝ่ายชายจะพนมมือบอกกล่าวแก่ผักรบบุรุษว่าได้มาสู่ขอบุตรสาวบ้านในหลังนี้ หลังจากนั้นก็ต้องนำหัวหมู เครื่อง เช่น ไปบอกกล่าวแก่ผีประจำหมู่บ้านให้ทราบด้วยเช่นกัน หลังจากนั้นจะมีการให้โอวาสแก่คู่บ่าวสาวจากบิดามารดาทั้งสองฝ่าย เมื่อให้โอวาสเสร็จแล้ว บิดามารดาของฝ่ายหญิงก็จะนำฝ่ายมงคล ซึ่งมีลักษณะเป็นห่วง 2 ห่วง อยู่ติดกันทำจากด้ายสายสิญจ์ขนาดใหญ่ ซึ่งคู่บ่าวสาวจะนั่งเพื่อประกอบพิธีผูกข้อมือต่อไป การผูกข้อมือนั้นจะเริ่มที่พ่อหลวงบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ได้รับเกียรติเป็นผู้ผูกข้อมือเป็นคนแรก ต่อจากนั้นก็จะเป็นบิดามารดาฝ่ายเจ้าสาว บิดามารดาฝ่ายเจ้าบ่าว รวมทั้งญาติของทั้ง 2 ฝ่าย

และผู้ร่วมงาน เมื่อเสร็จพิธีผูกข้อมือแล้วก็จะมีการเลี้ยงข้าวปลาอาหารแก่แขกผู้มา
ร่วมงานต่าง กระทั่งเสร็จพิธี

เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายจะต้องอยู่อาศัยร่วมกับครอบครัวฝ่ายหญิงอย่างน้อย
เป็นเวลา 1 ปี แต่ปัจจุบันกฎเกณฑ์เหล่านี้มิได้เข้มงวดเท่าใดนัก หากคู่บ่าวสาวต้อง
การที่จะแยกครอบครัวออกไปก็สามารถกระทำได้ แต่อย่างน้อย ๆ ต้องอยู่กับครอบครัว
ของฝ่ายหญิง 15 วัน เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเคารพบูชาญาติผู้ใหญ่ที่เลี้ยงดูมาตั้งแต่เล็ก
หลังจากนั้นก็สามารแยกครอบครัวออกไปอาศัยที่อื่นได้

1.4 การสืบทอดมรดก ลักษณะของการสืบทอดมรดกที่เกิดขึ้นของหมู่บ้าน
สันทรายยาว เป็นการสืบทอดมรดกในรูปลักษณะเครือข่ายความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็น
หลัก มรดกอันสำคัญของครอบครัวก็คือ ที่นา ที่สวน บ้าน สัตว์เลี้ยง เป็นต้น การ
สืบทอดมรดกของจะมอบให้กับบุตรชายและบุตรสาว โดยเท่า ๆ กัน แต่จะเหลืออีกส่วน
หนึ่งไว้สำหรับบิดามารดา เช่น ถ้าหากมีลูก 3 คน มาดกจะถูกแบ่งเป็น 4 ส่วน ลูกทั้ง
3 คน จะได้รับคนละส่วน ส่วนที่เหลือสุดท้ายบิดามารดาจะเก็บไว้สำหรับที่จะมอบให้บุตร
ที่เลี้ยงดูตนเอง หากไม่มีบุตรคนใดที่จะเลี้ยงดูบิดามารดามรดกส่วนที่เหลือจะถูกหาร
แบ่งกันหรือนำไปขายเพื่อนำเงินมาแบ่งโดยเท่า ๆ กัน ส่วนใหญ่แล้วมรดกที่เป็นบ้าน
มักจะตกแก่บุตรสาวที่นำเอาสามีมาอยู่ในบ้านของบิดามารดา ส่วนบุตรชายนั้นจะได้รับ
ที่ดินทำกิน (ที่นา) เป็นส่วนใหญ่ เพราะฝ่ายชายเมื่อแต่งงานแล้วก็จะไปอาศัยรวม
อยู่กับภรรยา ในบ้านของบิดามารดาภรรยาของตน การแบ่งมรดกของหมู่บ้าน
สันทรายยาวมักไม่ค่อยมีปัญหาเท่าใดนัก กรณีหากฝ่ายชายและหญิงไม่ได้มีบุตรไว้สืบทอด
ตระกูล มรดกจะถูกสืบทอดโดยมีการรับเอาบุตรบุญธรรมมาเลี้ยง ถ้าหากฝ่ายชายและ
หญิงไม่มีบุตรบุญธรรมมรดกทั้งหมดจะยกให้กับทางวัด เพื่อนำเงินไปประกอบบุญต่อไป ส่วน
ใหญ่แล้วบุตรบุญธรรมอาจจะ เป็นเครือญาติเดียวกันที่ขอมาเลี้ยงจากที่อื่นก็ได้ การให้
มรดกนั้นหากเป็นสัตว์เลี้ยง เช่น หมู ไก่ วัว ถ้าแบ่งหารกันไม่ลงตัวก็ให้นำสัตว์เหล่านั้น
นั้นไปขาย เพื่อนำเงินมาแบ่งหารกันต่อไป การสืบทอดมรดกจะเกิดขึ้นได้ 2 กรณี คือ

- กรณีแรก การสืบทอดมรดกขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อสมาชิกของครอบครัวได้ตกลงกันเกี่ยวกับการแบ่งมรดก บิดามารดาก็จะทำการแบ่งให้โดยเท่า ๆ กัน กรณีนี้มักจะเกิดเมื่อบุตรชายหรือหญิงต้องการแยกครอบครัวไปอาศัยในท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น การแยกครัวเรือนไปทำมาหากินที่กรุงเทพฯ และต้องการทรัพย์สินเพื่อเป็นทุนรอนในอนาคต หรือกรณีบุตรชายได้แยกครอบครัวไปอาศัยอยู่กับครัวเรือนของภรรยา และต้องการทรัพย์สินนำไปก่อสร้างตัว บิดามารดาก็จะแบ่งมรดกให้บุตรโดยเท่าเทียมกัน แต่จะเหลือไว้ส่วนหนึ่งสำหรับบิดามารดาเพื่อทำมาหากินในยามแก่เฒ่า

- กรณีที่สอง การสืบทอดมรดกในกรณีที่บิดามารดาได้เสียชีวิตลง กรณีเช่นนี้ บุตรชายและบุตรหญิงก็จะมาร่วมประชุมกัน เพื่อรับมรดกของบิดามารดา ส่วนใหญ่แล้วผู้ที่อยู่อาศัยกับบิดามารดา คอยช่วยเหลือการงานดูแลบิดามารดายามเจ็บป่วยไข้ก็มักจะ ได้มรดกส่วนที่เป็นของบิดามารดาไปด้วย เพราะถือว่าเป็นมรดกที่ได้รับจากการทดแทนบุญคุณที่อยู่ดูแลกระทั่งสิ้นชีวิต

2. สถาบันทางศาสนา

ในสังคมหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย สิ่งที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของหมู่บ้าน สถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา แหล่งพบปะพูดคุยประชุมในเรื่องราววาระต่าง ๆ ก็คือ วัดนั่นเอง วัดในแง่มุมมองของประวัติศาสตร์ของชาติไทยนั้น เป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวไทยประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอย่างช้านาน และเป็นที่แสดงธรรมเทศนาให้ทุก ๆ คน ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามธรรมนองคลองธรรมที่สังคมของชุมชนยอมรับกันมาช้านาน

ในชนบทมีวัดเป็นจำนวนมากกว่าในเมืองเมื่อปี ค.ศ. 1939 (พ.ศ. 2482) ทั่วประเทศมีวัดมากกว่า 18,000 วัด ซึ่งไม่นับวัดที่ปรักหักพัง เฉลี่ยแล้ววัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยมีวัดหนึ่งวัดต่อประชากร 500 คน วัดเป็นศูนย์กลางของชีวิตในหมู่บ้านวัดใช้เป็น "ศาสนสถาน ศาลากลางจังหวัด ที่พักแรม ศูนย์

กลางพักผ่อนหย่อนใจ โรงเรียน ฌาปนสถาน และที่อาศัย" (V. Thompson, 1939)

จึงจะเห็นได้ชัดว่า สถาบันทางศาสนาอันสำคัญนั้นได้มีอิทธิพลต่อชาวไทยทุกๆ ภาคไม่ว่าจะเป็นภาคกลาง เหนือ ใต้ อีสาน ตะวันออกหรือตะวันตก มีวัดเป็นจำนวนมากที่มีขอบข่ายอยู่ทั่วทุกจังหวัด แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของศาสนาพุทธที่มีต่อชาวไทยเกิดขึ้นอย่างแน่นแฟ้นถาวร

วัดที่สำคัญของหมู่บ้านสันทรายยาว คือ วัดป่าอ้อดอนชัย ซึ่งเป็นวัดที่เก่าแก่ ขนาดไม่ใหญ่โตมากนัก บริเวณวัดจะประกอบไปด้วยกำแพงอิฐล้อมรอบ มีศาลาสำหรับให้ชาวบ้านไปร่วมทำบุญที่ทำจากไม้ 1 หลัง มีกุฏิเจ้าอาวาส 1 หลัง กุฏิสำหรับให้พระที่เป็นลูกวัดอาศัยอยู่ 4 หลัง และโบสถ์ซึ่งยังสร้างไม่เสร็จอีก 1 หลัง นอกนั้นเป็นศาลาที่ตั้งอยู่หน้าวัดสำหรับให้ชาวบ้านจัดการประชุมรวมกลุ่ม หรืออาจจะใช้ภายในบริเวณวัดก็ได้ ชาวบ้านทางภาคเหนือมักผูกพันกับศาสนาไม่ว่าจะเป็นการทำบุญตามประเพณี การละเล่นพื้นบ้าน ซึ่งมักจะให้บริเวณวัดเป็นที่จัดกิจกรรมต่างๆ วัดจะเป็นศูนย์กลางทางสังคมของหมู่บ้านสันทรายยาวในเกือบทุกๆด้าน แม้ชาวบ้านหมู่บ้านสันทรายยาวจะเชื่อถือในเรื่องราวของสิ่งลึกลับต่างๆ ซึ่งเป็นพลังที่มองไม่เห็น (magic) อำนาจของภูตผีที่เกิดขึ้นในสังคมหมู่บ้านซึ่งมักปรากฏให้เห็น แต่สิ่งสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านดำรงอยู่ในกฎเกณฑ์ความประพฤติแห่งศีลธรรมทั้งปวง คือ การยึดมั่นที่ชาวบ้านสันทรายยาวมีต่อพุทธศาสนาอย่างแท้จริงควบคู่ไปกับการนับถือผีนั่นเอง

มลินอสกี (Malinowski, 1965) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของศาสนาที่มีต่อบุคคล โดยแสดงลักษณะสากล แห่งความต้องการมนุษย์ทั่วไปว่า ศาสนาช่วยสนองความต้องการของบุคคลในยามเกิดวิกฤตการณ์ในชีวิต เช่น ยามตั้งครรรภ์ ยามคลอดลูก ยามก้าวไปสู่วัยหนุ่มสาว ยามแต่งงาน ยามเจ็บป่วย ยามประสบกับความตาย ทุกขั้นตอนแห่งชีวิตประกอบไปด้วยการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ซึ่งบางครั้งรุนแรงจนทำให้ไร้บูรณาการแห่งชีวิตและทำให้เกิดความปั่นป่วนทางอารมณ์อย่างหนัก เพื่อที่จะทำให้จิตใจสงบและสบายใจยามเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางอารมณ์ ศาสนาจึงเป็นแหล่งสุดท้ายที่บุคคลหันไปหา

ศาสนาสามารถทำให้ชีวิตสังคมหมู่บ้านคล่องจองกับจุดมุ่งหมายในการดำรงชีวิตอยู่ที่อยู่ในเกณฑ์แห่งศีลธรรม ซึ่งมักจะรับรู้กันทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องของบุญกรรมที่เกิดขึ้นในชาตินี้ และชาติหน้าการทำความดีละเว้นสิ่งเสพติดให้โทษเป็นคำสอนของศาสนาที่ชาวบ้านยอมรับ และปฏิบัติตามคำสอนอย่างเชื่อฟัง ชาวบ้านสันทรายยามจะมีความผูกพันกับศาสนาเสมอมา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกฎข้อห้ามตามความเชื่อของพุทธศาสนา ที่มีให้ชาวบ้านประพฤติผิดศีลธรรมและคุณความดี

Tambiah (1970) ได้กล่าวว่า สำหรับการดำรงชีวิตประจำวันนั้น พุทธศาสนาเป็นแหล่งแห่งการบำเพ็ญกุศลของชาวพุทธ วัดเป็นสถานที่ที่มีโอกาสพบปะกัน และเป็นที่รวมทำกิจกรรม ร่วมกันเป็นแหล่งแสงบุญของชาวพุทธด้วย

ในหมู่บ้านสันทรายยาว ตัวแทนของพุทธศาสนาในการประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลธรรม จะเห็นได้จากผู้บวชเรียนอุทิศตนเป็นฆราวาสในวัดป่าอ้อดอนชัย ซึ่งมักจะเป็นผู้ที่สูงอายุ นอกเหนือจากเดระจะมีจำนวน 7 รูป ในวัด การบวชเรียนหลาย ๆ พรรษาทำให้สังคมหมู่บ้านยอมรับนับถือต่อตัวพระภิกษุที่สามารถปฏิบัติตนอยู่ในกรอบวินัยของสงฆ์ พระบางรายก็บวชเรียนจนไม่สึก โดยมีความต้องการที่จะอยู่เป็นตัวแทนของศาสนาต่อไป ค่านิยมของการบวชของหมู่บ้านสันทรายยาวนั้น ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับการบวชเดระมากกว่าการบวชพระ ชายใดก็ตามในหมู่บ้านเมื่อมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์จะทำการบวชพระหรือไม่บวชก็ได้ขึ้นอยู่กับความพอใจของบุคคลนั้น ๆ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในวัดป่าอ้อดอนชัยนั้นจะมีพระภิกษุเพียง 4 รูป เท่านั้น คนหนุ่มในหมู่บ้านไม่นิยมบวชเป็นพระและชาวบ้านก็ไม่มีความรู้สึกต้องการให้บวชเหมือนเช่นภาคกลางของไทย แต่จะให้ความสำคัญต่อการบวชเดระ (บวชลูกแก้ว) มากกว่า เพราะการบวชเดระชาวบ้านเชื่อถือว่างูหลานของตนจะได้เล่าเรียนธรรมะจากพระตั้งแต่อายุไม่มาก จึงเป็นผู้ที่บริสุทธิ์และได้รับการศึกษาเล่าเรียนตั้งแต่อายุยังน้อย บิดามารดาจะมีความชื่นชมในตัว "ลูกแก้ว" เป็นอันมาก ปัจจุบันประเพณีการบวชลูกแก้วยังคงแสดงให้เห็นแม้ไม่มากมายนัก กฎเกณฑ์การบวชลูกแก้วตัวลูกแก้วจะต้องมีอายุ 13-14 ปีขึ้นไปจึงจะบวชได้ หรือเมื่อครบเกณฑ์หลังจากจบชั้นป. 6 ก็สามารถทำการบวชได้ ชาวบ้านที่ยากจน

ไม่สามารถส่งบุตรหลานให้เรียนต่อได้ก็มักจะมาฝากกับทางวัดให้ช่วยทำพิธีบวชลูกแก้ว เพื่อศึกษาเล่าเรียนในวัดแทนการเล่าเรียนในโรงเรียนต่อไป ส่วนค่าทำพิธีในการบวชนั้น ทางวัดจะออกเรียวกับชาวบ้าน โดยประกาศว่าจะมีการบวชลูกแก้วรายนั้น ๆ ชาวบ้านก็จะช่วยเหลือค่าทำพิธีรายละ 30 - 40 บาท ซึ่งถือว่าเป็นการทำบุญร่วมกันในหมู่บ้าน ส่วนผู้ที่มีฐานะดีก็จะจัดพิธีบวชลูกแก้วด้วยเงินทุนส่วนตัว เมื่อทำพิธีเสร็จแล้ว "ลูกแก้ว" ก็จะเข้าอาศัยอยู่ในวัดเพื่อศึกษาเล่าเรียนต่อไป หากวันใดที่ลูกแก้วได้สึกออกมาหลังจากได้ศึกษาเล่าเรียนจนจบแล้ว หรือทำการสึกด้วยความจำเป็นที่จะต้องดูแลพ่อแม่ ชาวบ้านก็มักจะขนานนามลูกแก้วสึกออกมาว่า "น้อย" ซึ่งเป็นการให้เกียรติแก่ลูกแก้วรายนั้น ๆ ส่วนผู้ที่บวชพระจะต้องมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ เมื่อทำการบวชแล้วก็จะศึกษาธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาและเป็นตัวอย่างอันดีสำหรับชาวบ้าน และเมื่อสึกออกมาแล้วชาวบ้านก็จะขนานนามเรียกขานว่า "หนาน" ซึ่งเปรียบเทียบกับได้กับการเรียกขานคำว่า "ทิด" ของภาคกลาง ดังนั้นนอกจากศาสนาจะเป็นศูนย์รวมของชาวบ้านในการบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ แล้ว ศาสนาก็แสดงให้เห็นถึงการเลื่อนชั้นฐานะทางสังคมในหมู่บ้านด้วย ดังเห็นได้จากเป็น "หนาน" และ "น้อย" สังคมหมู่บ้านจะยอมรับนับถืออย่างสูง ผู้ที่เป็นหนานมักจะได้รับเลือกเป็นประธานในกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เช่น การเป็นประธานกรรมการวัด ประธานกลุ่มเสนา (กลุ่มพิธีศพ) ฯลฯ นอกจากความสำคัญของพุทธศาสนาที่ก่อให้เกิดการเลื่อนชั้นฐานะภายในชุมชนแล้ว กิจกรรมทางพุทธศาสนาได้มีส่วนอันสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ภายในสังคมหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นคนที่ร่ำรวยหรือยากจน ทุก ๆ คนจะต้องทำความดี มีคุณธรรม ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระสงฆ์ทุกคนในหมู่บ้านจะยึดสถาบันทางศาสนาเป็นแกนกลางในการกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม นอกเหนือจากกฎหมายและระบอบจารีตประเพณีอื่น ๆ ดังเห็นได้จากเมื่อมีกิจกรรมทางศาสนาเกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน ทุก ๆ คนในหมู่บ้านล้วนทราบยาวไม่ว่าจะเป็นผู้ร่ำรวยหรือยากจนก็จะเข้าร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ โดยไม่ถือตนว่าเหนือกว่าผู้อื่น เช่น การทำบุญปอยประจำหมู่บ้านซึ่งถือว่าเป็นการทำบุญของชาวบ้านที่ได้รับบริจาคสิ่งของ เงินทอง เพื่อก่อสร้างศาสนสถานต่าง ๆ ในวัด ชาวบ้านแทบทุกคนจะมาเข้าร่วมในกิจกรรมเหล่านี้ ผู้มีฐานะรายได้มากก็จะบริจาคมาก ผู้ที่มีรายได้น้อยก็บริจาคเท่าที่ตนเองมี

หากรายใดก็ตามที่ติดกิจธุระหรือมีเหตุจำเป็นต่าง ๆ เช่น ป่วยไข้ ก็จะส่งบุตรหลานของตนเองมาร่วมทำบุญแทนนั่นเอง วัดจึงเป็นศูนย์รวมของชาวบ้านสันทรายยาว มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในกิจกรรมต่าง ๆ กระทั่งการศึกษาเล่าเรียนของชนรุ่นหลังที่นับได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง แม้ว่ารูปแบบทางการศึกษาในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปชาวบ้านสันทรายยาวนิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนแทนการอาศัยเล่าเรียนในวัดก็ตาม วัดยังคงมีบทบาทต่อชุมชนในการศึกษาพระธรรมวินัยรวมทั้งการนำเพ็ญกิจวัตรของพระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในพระพุทธรูปศาลานั้นเอง

ในเรื่องที่เกี่ยวกับกิจวัตรอันสำคัญของพระภิกษุสงฆ์ของหมู่บ้านสันทรายยาวที่มีลักษณะเด่นเฉพาะก็คือ พระภิกษุสงฆ์มิได้ออกนิเทศบาตรตอนเช้าเหมือนกับภาคกลางและภาคอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นทั่วไป พระในหมู่บ้านได้รับการร้องขอจากชาวบ้านโดยไม่ต้องออกนิเทศบาตร โดยชาวบ้านได้ให้เหตุผลว่า พระวินัยของสงฆ์ก็มีอยู่มากเพียงพอแล้ว การออกนิเทศบาตรเป็นการเหนื่อยยากและลำบากเกินไปชาวบ้านถึงเป็นฝ่ายแบกรับภาระกิจเหล่านี้ แทนพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดนั่นเอง

เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในภาคเหนือ (de Young, 1958) พระในบ้านบิณฑบาตไม่ได้ ออกนิเทศบาตร ชาวบ้านในหมู่บ้านจะแบ่งออกเป็นส่วน ๆ (หมวด) ทุก ๆ สัปดาห์เจ้าของบ้านซึ่งอยู่ในละแวกต่าง ๆ ก็จะนำอาหารไปถวายพระที่วัดทุกวัน โดยบ้านที่ทำหน้าที่ดังกล่าว จะรับผิดชอบเป็นเจ้าภาพในการทำพิธีทางศาสนาในวันพระ ด้วยการถวายอาหารประเภทเนื้อหวาน (ทอด) ต้นไม้ระทับด้วยธนบัตรหรือสิ่งของอื่น ๆ เช่น สบู่ นมขี้กระป๋อง หมอนรองนั่ง และธงทิวต่าง ๆ (Moerman, 1964)

กรณีของหมู่บ้านสันทรายยาวกฎเกณฑ์ที่ทุกคนได้ปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมาอย่างช้านานในเรื่องการถวายอาหารให้พระภิกษุ ก็คือ จะมีการแบ่งกลุ่มบ้านเป็นหมวดๆ โดยยึดถือเอาเกณฑ์ที่ตั้งแบ่งเป็น 2 หมวด หมวดละ 35 หลังคาเรือน หมวดแรกจะอยู่ทางเหนือ เป็นผู้ถวายอาหารตอนเช้า ส่วนหมวดที่ 2 จะอยู่ทางตอนใต้ เป็นผู้ถวายอาหารเพลให้กับทางวัด การถวายอาหารจะกระทำทุกวันหมุนเวียนกันไปยกเว้นในวันพระและ

วันเข้าพรรษา หลังจากนั้นทางวัดจะนำปิ่นโตมามอบให้บ้านหลังหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางของหมวดนั้น ๆ เจ้าของบ้านก็จะนำเอาปิ่นโตไปมอบให้บ้านแต่หลัง ๆ ละ 1 ชั้น ในตอนเย็น โดยที่ทางวัดจะเป็นผู้กำหนดและรู้ว่าควรแจกปิ่นโตหมวดละกี่เถา เช่น ปิ่นโต 1 เถา มี 5 ชั้น ทางวัดจะมอบปิ่นโตให้กับบ้านผู้เป็นศูนย์กลางทั้งหมด 7 เถา โดยเท่า ๆ กันทั้ง 2 หมวด ดังนั้นหมวดหนึ่ง ๆ จึงได้รับปิ่นโต 7 เถา ซึ่งจะมี 35 ชั้น หลังจากนั้นเจ้าของบ้านก็จะนำปิ่นโตไปมอบให้บ้านละ 1 ชั้น ดังตัวอย่าง ประกอบการอธิบายดังนี้

เข้า--- ทางเหนือ หมวดที่ 1 = 35 หลังคาเรือน--- 7 เถา = 35 ชั้น---
ชั้นละ 1 หลังคาเรือน

เพล--- ทางใต้ หมวดที่ 2 = 35 หลังคาเรือน--- 7 เถา = 35 ชั้น---
ชั้นละ 1 หลังคาเรือน

เมื่อชาวบ้านได้รับปิ่นโตจากเจ้าของบ้าน ที่เป็นศูนย์กลางของหมวดนั้น ๆ ชาวบ้านจะนำเอาอาหารคาวหวานซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นอาหารพื้นเมืองทางภาคเหนือเช่น ลาบ แกงอ่อม ผักกาดจ้อ ใส่อั่ว (ใส้กรอกเหนือ) ข้าวเหนียว ฯลฯ มาใส่ชั้นปิ่นโตที่ได้รับแล้วจึงนำไปมอบให้เจ้าของบ้านที่เป็นศูนย์กลางของหมวดนั้น ๆ เจ้าของบ้านเมื่อรับปิ่นโตทั้ง 35 หลังคาเรือน (หลังคาเรือนละ 1 ชั้น) แล้วก็แยกเอาข้าวใส่หม้อใบใหญ่รวมกัน ส่วนอาหารจะอยู่ในชั้นปิ่นโตเหมือนเดิมนำไปถวายให้วัดเพื่อเตรียมฉันทต่อไป การแบ่งเป็นหมวดเพื่อกิจกรรมเฉพาะอย่างของชาวบ้านภาคเหนือจะเรียกหมวดนั้นว่า "หมวดลำข้าว"

นอกจากนี้ การบิณฑบาตของพระในหมู่บ้านสันทรายยาวจะกระทำก็ต่อเมื่อเป็นวันสำคัญ ๆ เช่น วันเบ็ง 15 ค่ำ ซึ่งตรงกับกลางเดือนวันพุธ พระในวัดป่าอ้อดอนชัยจะออกบิณฑบาตในเวลาเช้าตรู่ การถือกฎเกณฑ์เช่นนี้เป็นความเชื่อทางพุทธศาสนาว่า หากเป็นวันเบ็งขึ้น 15 ค่ำของทุกปีแล้ว ตามความเชื่อถือว่าเป็นวันที่พระพุทธรูปเจ้าได้ออกโปรดสัตว์ (แผ่เมตตา) แก่ประชาชนทั่วไปดังนั้น จึงเป็นกิจของ

สงฆ์ในวัดที่จะต้องออกบิณฑบาตรในวันเวลาดังกล่าว โดยที่ชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวาน เตรียมใส่บาตรพระที่ออกบิณฑบาตรในช่วงเช้า การแบ่งหมวดนำอาหารไปให้กับวัดนั้น นับได้ว่าเป็นการจัดระเบียบถือปฏิบัติที่มีมาอย่างช้านาน ครั้นเรือนทุก ๆ หลังจะต้องปฏิบัติอย่างเข้มงวด ซึ่งถือเป็นภารกิจของชาวบ้านทุกคนที่แสดงออก ซึ่งความสามัคคีมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว

3. ระบอบประเพณี

ประเพณีในหมู่บ้านภาคเหนือ จะมีลักษณะเฉพาะที่ผิดแผกแตกต่างไปจากภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย ด้วยลักษณะการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย การยึดมั่นอยู่กับพุทธศาสนา รวมทั้งการถ่ายทอดต่อชนรุ่นหลังทำให้ประเพณีกลายเป็นมรดกที่ตกทอดมาจนปัจจุบัน ลักษณะประเพณีภาคเหนือในรอบปีของหมู่บ้านสันทรายยาว จะมีดังต่อไปนี้

3.1 ประเพณีทานข้าวใหม่ เป็นประเพณีที่บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธัญญาหารภายในชุมชน ประเพณีการทานข้าวใหม่จะขึ้นในช่วงเดือน ธันวาคม - มกราคม ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวนาทำการเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จเรียบร้อยแล้ว และได้นำข้าวจากท้องนาเพื่อนำมาเก็บไว้ในยุ้งฉางของตนเอง จากนั้นก็จะมีการทำบุญภายในวัดประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกที่ได้เก็บเกี่ยวแล้วมาทำบุญร่วมกันพระภิกษุสงฆ์จะนำบาตรไปตั้งไว้ในบริเวณวัด หลังจากทีพระสวดมนต์ให้ศีลให้พรแล้ว ชาวบ้านก็จะนำข้าวมาใส่ในบาตร เพื่อเป็นการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับ และยังแสดงความเคารพต่อแม่พระโกลสอีกด้วย

3.2 ประเพณีทำบุญตั้งธรรม (เทศน์มหาชาติ) เป็นประเพณีทำบุญใหญ่ประจำปีของชาวบ้านซึ่งจะจัดขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ภายในวัด มีเทศน์มหาชาติทั้งหมด 13 กัณฑ์ โดยจะให้ชาวบ้านเข้าร่วมทำบุญฟังเทศน์ไปด้วยพร้อมกัน พระภิกษุสงฆ์จะถูกเชิญมาจากหลาย ๆ วัด เพื่อมาร่วมเทศนาประจำปี ชาวบ้านก็จะช่วยถวายกัณฑ์เทศน์ในการทำบุญใหญ่ประจำปีครั้งนี้

3.3 ประเพณีปอยข้าวสังข์ เป็นประเพณีที่จัดในเดือน 6 ทางภาคเหนือ หรือเดือนมีนาคม เป็นประเพณีที่จัดงานทำบุญอุทิศส่วนกุศล ให้แก่ผู้ที่ล่วงลับ โดยจะอุทิศส่วนกุศลให้กับบิดามารดา ญาติพี่น้องที่เสียชีวิตในหมู่บ้าน โดยจะจัดงานทำบุญขึ้นในวัด ประชาชนก็จะมาร่วมพิธีตั้งกล่าวนิเวศน์ในวัดประจำหมู่บ้าน การปอยข้าวสังข์ถือเป็นการทำทาน ให้กับผู้ตาย ชาวบ้านจะนำเอาอาหารที่จัดเตรียมไว้ดอกไม้ธูปเทียนมาร่วมพิธีในวัด ผู้ใดต้องการถือศีล 8 ก็จะต้องนอนที่วัด เพื่อจัดการบูชาระลึกถึงคุณความดีของญาติพี่น้องที่เสียชีวิต การปอยข้าวสังข์จะจัดขึ้นทุก ๆ ปี เป็นประจำ การปอยข้าวสังข์จะเริ่มจัดพิธีที่บ้านก็ได้โดยแต่ละครัวเรือนจะจัดทำเรือนไม้หลังขนาดเล็ก และนำเอาเสื้อผ้า หมอน ผ้าห่ม รองเท้า เครื่องครัว นำไปใส่ไว้ในเรือนดังกล่าว พอตกเย็นจะมีพระมาสวดทำทานให้กับผู้ตายในพิธีที่จัดขึ้น เจ้าของบ้านจะเชิญญาติพี่น้องมาร่วมพิธีตั้งแต่วันที่ประกอบเครื่องทาน (การจัดทำเรือนไม้) เมื่อพระสวดเสร็จแล้ววันรุ่งขึ้นก็จะนำเอาเครื่องทานทั้งหมดไปถวายยังวัด และจะทำบุญกันที่วัดอีกครั้ง การปอยข้าวสังข์มักจะทำกันทุก ๆ ปีภายในเดือนมีนาคมของแต่ละปี

3.4 ประเพณีสงกรานต์ การจัดประเพณีสงกรานต์จะกระทำคล้ายกับทุก ๆ ภาคทั่ว ๆ ประเทศ แต่จะแตกต่างกันบ้างในกรณีที่มีการทำบุญปอยหลวง (การทำบุญใหญ่ประจำปี) ทางภาคเหนือ โดยจะจัดควบคู่ไปกับสงกรานต์การทำบุญปอยหลวงหรือการทำบุญครั้งสำคัญนั้น เป็นการทำบุญเพื่อสร้างสิ่งก่อสร้างภายในวัดประจำหมู่บ้าน เช่น การก่อสร้างโบสถ์วิหาร กำแพงวัด ศาลาการเปรียญ ซึ่งชาวบ้านทุกคนจะเข้าร่วมพิธีกันอย่างพร้อมเพรียงการจัดปอยหลวงมักจะจัดภายในเดือนเมษายน มีงานเฉลิมฉลองภายในวัด 7 วัน 7 คืน มีการนอนรำตามประเพณีล้านนาที่วัด ถือว่าเป็นงานทำบุญที่ยิ่งใหญ่งานหนึ่งของภาคเหนือเลยทีเดียว

3.5 ประเพณีทำบุญสลากภัตต์ เป็นประเพณีที่จัดขึ้นหลังจากเข้าพรรษาไปแล้ว ถือว่าเป็นประเพณีทำบุญที่สำคัญของภาคเหนือ โดยจะจัดขึ้นในหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านไม่พร้อมกัน การเริ่มจัดทำพิธีจะเริ่มตั้งแต่การทำเครื่องถวายทาน หรือถวายสลาก ซึ่งประกอบไปด้วยการนำเอา กล้วย อ้อย พริก เมียง กระเทียม ข้าวสาร

ใส่ในกำยสลาก กำยสลากจะทำขึ้นจากไม้ไผ่ เป็นรูปชกลมขนาดเล็ก เพื่อนำเครื่อง
 ทานใส่ไว้ในกำยสลาก หลังจากนั้นชาวบ้านก็จะจัดทำสวดยหรือการห่อใบตองเป็นรูป
 กรวยมีมุมแหลมประกอบเข้าทั้ง 4 ด้าน บนยอดมีรูสำหรับใส่ดอกไม้ รูปเทียน สวดยจะผูก
 ติดกับกำยสลาก ด้านปลายยอดอีกครั้ง หลังจากนั้นชาวบ้านจะจัดทำ เอี้ยว (ตอกसान
 ขนาดยาว 1 ฟุต ด้ายปลายยอดมีลักษณะเป็นฝอย) สำหรับผูกติดกับเครื่องทานซึ่งจะมี
 สมุด หนังสือ ห่อขนม ผูกติดไปด้วย เมื่อประกอบเครื่องทานเสร็จแล้ว คราวเรือนั้น ๆ
 จะทำขันหลวงใหญ่ (สำหรับ) เพื่อนำไปทำพิธีที่วัด ทุก ๆ คราวเรือนจะจัดงานเลี้ยง
 เจริญฉลองโดยเชิญกลุ่มเครือญาติของตนจากที่อื่นมาร่วมในวันฉลอง (วันดา) หรือ
 วันสุกดิบ ก่อนถึงวันทำบุญที่วัด การฉลองชาวบ้านมักจะจัดทำอาหารไว้เลี้ยงเพื่อนฝูง
 เครือญาติ ที่รู้จักกัน ด้วยการทำอาหารพื้นเมืองเช่น ลาบควาย แกงอ่อม เนื้อทอด หลู้
 น้ำพริกต่างๆ รวมทั้งสุราประเภทต่าง ๆ ไว้ต้อนรับด้วยเมื่อเจริญฉลองจนเสร็จแล้ว
 วันรุ่งขึ้นครัวเรือนทุกหลังที่จัดงานสลากกัตต์จะนำเครื่องถวายทาน(กำยสลาก, ขันหลวง)
 นำไปที่วัด ภายในบริเวณวัดจะจัดโต๊ะ สำหรับวางเครื่องทาน โดยจะจัดแบ่งเป็นหมวด
 หมู่ภายในหมู่บ้าน หลังจากนั้นทางวัดก็จะจัดพิธีด้วยการเชิญพระจากวัดอื่น ๆ มาร่วม
 สวดเทศนาทั้งหมดประมาณ 110 รูป จากวัดทั้งหมด 55 วัด (กรณีหมู่บ้านสันทรายยาว)
 หลังจากนั้นชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านจะแห่ต้นสลากประจำหมู่บ้านมาที่วัดเพื่อมาร่วมพิธี เมื่อ
 พระสวดทำพิธีเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทั้งพระและเณรจะจับสลากรายชื่อผู้ที่เป็นเจ้าของ
 สลาก หลังจากนั้นก็จะเดินไปหาเจ้าของกำยสลากเพื่อให้ศิลาให้พร โดยถือว่าเป็นงานที่
 สนุกสนานรื่นเริง เมื่อมีการตามหาเจ้าของกำยสลากระหว่างพระและชาวบ้าน งานจะ
 เริ่มตั้งแต่บ่ายไปจนจรดเวลาเย็นก็เป็นอันเสร็จพิธีการเจริญฉลองสลากกัตต์

ตารางที่ 3 ประเพณีในรอบ 12 เดือนของหมู่บ้านสันทรายยาว

การนับเดือนของภาคเหนือ	เดือน	ประเพณี
3	ธันวาคม	ทานข้าวใหม่
4	มกราคม	ทานข้าวใหม่
5	กุมภาพันธ์	ทำบุญตั้งธรรม (เทศน์มหาชาติ)
6	มีนาคม	ปอยข้าวสังข์
7	เมษายน	สงกรานต์, ปอยหลวง, ขึ้นบ้านใหม่
8	พฤษภาคม	เลี้ยงผีบรรพบุรุษ
9	มิถุนายน	เลี้ยงผีบรรพบุรุษ
10	กรกฎาคม	เข้าพรรษา
11	สิงหาคม	เข้าพรรษา, ทำบุญสลากภัตต์
12	กันยายน	เข้าพรรษา
13	ตุลาคม	กฐิน, ผ้าป่า
14	พฤศจิกายน	ลอยกระทง

4. พิธีกรรมและความเชื่อ

ในเรื่องเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อ นั้น เป็นสิ่งที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคมซึ่งมีความแตกต่างกันในรายละเอียดการประกอบพิธีกรรม แรงจูงใจของการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์มักจะมีแสดงออกหรือนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์บางอย่างในสังคมนั้น ๆ

ไทเลอร์ (Tyler, 1871) ได้กล่าวว่า ความเชื่อในวิญญาณ (Animism) เป็นศาสนาแบบแรกที่สุด มีตัวอย่างความซับซ้อนกันระหว่างศาสนากับคาถาอาคมความ

เชื่อในวิญญาณนี้ จะอยู่ในส่วนของศาสนาตามประเพณี โดยเชื่อว่า ต้นไม้ แผ่นดิน ไฟ ท้องน้ำ และแม่น้ำ ทั้งหมดมีวิญญาณคุ้มครอง เช่น ความเชื่อในวิญญาณรักษาข้าวที่เกิดขึ้น ทำให้มีการทำพิธีบวงสรวงต่าง ๆ เพื่อขอให้เทพเจ้าได้ปกป้องช่วยรักษาคุ้มครองข้าว มีให้มีภัยมารบกวน ในพิธีบูชาเจ้าแม่พระโกลน ในชนบทของประเทศไทย

ในเรื่องเกี่ยวกับวิญญาณคนไทยกำหนดให้ความเชื่อนี้มีวิธีการแน่นอน ที่จะควบคุมไสยศาสตร์ได้ เมื่อคนไทยต้องการขจัดขวัญ ซึ่งอาจจะหนีจากตัวเด็กได้ในขณะ โกงจุกแล้ว คนไทยจึงต้องจัดหาอาหารนาขชนิด และเครื่องหอมต่าง ๆ ไว้ให้ เพื่อสันนิษฐานว่า ขวัญกำลังเปลือยเปลือยกับสิ่งที่จัดไว้ให้เหล่านี้ และยังรวบรวมเอาขวัญมาไว้เพื่อให้คืนกลับสู่ตัวเด็ก (Young, 1976) การล่อวิญญาณก็ใช้วิธีการต่าง ๆ ทุกโอกาสวิญญาณแทบจะปราบได้ยาก และไม่ใช้ความรุนแรงปราบ แต่วิญญาณจะได้รับการ เช่นสรวงด้วยอาหารหรือบรรเลงดนตรีให้ฟัง พฤติกรรมที่ปฏิบัติต่อวิญญาณเป็นเพียง พฤติกรรมที่คนไทยยึดถือในการปฏิบัติ โดยทั่วไป

ดังนั้นความเชื่อในเรื่องของวิญญาณมักจะเกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่น ไม่ว่าจะ เป็นในแถบภาคกลาง หรือภาคเหนือของประเทศไทย ในหมู่บ้านสันทรายยาวจะมี วัฒนธรรมความเชื่อในพุทธศาสนา ผลผสมผสานพิธีกรรมทางวิญญาณ และการเคารพบูชา พลังทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นพิธีกรรมแห่งชีวิตที่สามารถดำเนินอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของ สังคมหมู่บ้านโดยเป็นแรงผลักดันสิ่งต่างๆ เหล่านี้ขึ้นมา เช่น ความเชื่อในเรื่องภูติผี วิญญาณที่ต้องทำพิธีขับไล่ (ผีกะ) ความเชื่อในเรื่องการเคลื่อนย้ายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (ยุงข้าว) ซึ่งจะทำให้ชีวิตไม่เจริญก้าวหน้า เพราะวิญญาณที่รักษาข้าวจะกระจัดกระจายไม่อยู่ในที่ๆ เก่า ฯลฯ ความเชื่อต่างๆเหล่านี้ แฝงอยู่ในสังคมหมู่บ้านภาคเหนืออย่างเด่นชัด โดยเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับภูติผีที่มีจะเกิดขึ้นกับหมู่บ้านสันทรายยาวบ่อย ๆ เช่น มีภูติผี ประเภทต่างๆ หลอกคนในยามมืด ผีซึ่งเผ้าทรนย์สมบัติและทำให้คนที่มารบกวนเจ็บป่วย ไข้ ผีซึ่งหลอกคนท้อง ฯลฯ วัต (Wood, 1939) กล่าวว่า ทางภาคเหนือของประเทศไทย หญิงซึ่งควบคุมผีสามารถใช้อำนาจ (เรียกผี) ได้ แล้วยังมีวิญญาณของผู้ที่ทำความชั่วร้ายเป็นผีที่ถูกไล่ให้หิวอยู่ตลอดเวลา ผีเหล่านี้เรียกว่า เปรต ซึ่งจะมีตัวสูงกว่า

ต้นไม่มีปากเล็กมากซึ่งแทบจะกินอาหารไม่ได้ มีผีผู้หญิงซึ่งหลงใหลในคนรักและล่อลวงชายด้วยความสวยงาม แล้วหลังจากนั้นก็สังหารคนรักเสีย (Graham II, 1912)

ทางภาคเหนือของประเทศไทยผู้ซึ่งทำพิธีไล่ผี ดังกล่าวได้รับช่วงอำนาจสืบต่อกันมาเช่น ชายรับจากบิดา หญิงรับจากมารดา และมีการเข้าทรงเกี่ยวกับพิธีไล่ผีนี้ ผีบางชนิดผู้หญิงซึ่งไล่เพียงเสื้อผ้าผู้ชายบางชนิดก็สามารถควบคุมผีได้ อย่างไรก็ตามก็คิดเครื่อง เช่นและเครื่องรางก็เป็นวิจิตรบรรจง ๆ ที่ใช้ป้องกันผี แม้แต่พระก็จะแจกเครื่องราง ศาลพระภูมิเป็นสิ่งธรรมดาสามัญทั่วไป เมื่อ ค.ศ. 1912 (พ.ศ. 2455) เกรแฮม กล่าวไว้ว่า เห็นศาลพระภูมิปรากฏอยู่ "ไม่เพียงแต่มีกันทุก ๆ บ้าน ยังมีในที่โล่งทุกแห่ง ในทุ่งนา หรือแม้แต่ตามถนนที่คับคั่ง ในวัดเองก็ไม่ยกเว้น เพราะในชนบทบางที่ก็นำเอาเครื่อง เช่นผิววิญญาณตั้งวางบนกำแพง และภายในบริเวณอีกศักดิ์สิทธิ์" (Graham II, 1912)

การนับถือผีของชาวชนบทในภาคเหนือของประเทศไทย ปัจจุบันความเชื่อเกี่ยวกับภูติผี มีปรากฏการณ์ให้เห็นเด่นชัด ในหมู่บ้านสันทรายยาวชาวบ้านทุกคน จะนับถือผีต่าง ๆ ที่เป็นความเชื่อสืบต่อกันมา ชาวบ้านในหมู่บ้านเชื่อในเรื่องราวของผีที่สิงสถิตย์อยู่ในลำน้ำชลประทาน โดยชาวบ้านจะเรียกผีชนิดนี้ว่า ผีน้ำ หากผู้ใดได้เกิดเคราะห์กรรมที่ทำให้บาดเจ็บ จมน้ำตายหรือพลัดตกลงในน้ำแล้วสูญหายไป ก็เชื่อกันว่า บุคคลผู้นั้นได้ถูกผีน้ำกระทำเอา หรือความเชื่อในเรื่องราวของผีบ้านที่สิงสถิตย์อยู่ตามบ้านทุกหลัง เพื่อป้องกันคุ้มครองบ้านหลังนั้น ๆ ให้อยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านมักจะทำพิธีเช่นไหว้ผีบ้านผีเรือนอยู่เสมอ

ตามความเชื่อในเรื่องราวของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในชุมชนแห่งนี้ คือ สิ่งที่ยกให้เห็นถึงแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่เกิดขึ้นมาอย่างช้านาน หมู่บ้านในแถบภาคเหนือส่วนใหญ่จะนับถือผีต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องราวของชุมชนในชนบท บางครั้งก็ยิ่งแสดงให้เห็นถึงสิ่งที่เคยมีมา เช่น ความเชื่อในเรื่องราวของคนหนุ่มสาวที่ยังมิได้แต่งงานกัน หากชายใดได้ล่วงเกินหญิงสาวแม้แต่

การแต่เนื้อต้องตัวก็ถือว่าเป็นการ "ผิตผิต" ซึ่งในอดีตถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมากและยังหมายถึงกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนของชุมชนนั้นด้วย ดังจะเห็นได้ว่าฝ่ายชายจะต้อง "เสี้ยงผี" ให้กับฝ่ายหญิง ด้วยการนำเครื่องเช่นบุษยามาถวายทำพิธีประกอบด้วยดอกไม้ธูปเทียน ไช้ต้ม หมู 1 ตัว เงิน 100 บาท มาประกอบพิธีในขั้นต้น หลังจากนั้นก็จะมีการผูกข้อมือข้อมือด้วยด้ายสายสิญจน์ เพื่อปลอบขวัญฝ่ายหญิง หากเป็นการล่วงเกินทางเพศก็จะมี การสว่ขอแต่งงานให้ถูกต้องตามกฎหมาย กฎระเบียบที่ยึดถือตายตัวในอดีตนั้นจะแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านไม่ต้องการให้เกิดการ "ชิงสุกก่อนห่าม" ตามวัยอันสมควร หญิงชาวบ้านทางภาคเหนือจึงมักถูกดูถูกเหยียดหยามหากเกิดการ "ผิตผิต" แล้ว ไม่ทำพิธี "เสี้ยงผี" ให้จบสิ้นไป

สังคมหมู่บ้านล้นทรายขาวเป็นสังคมอันสงบร่มเย็นมาอย่างยาวนาน ความเชื่อถือเก่าๆ มักจะประพฤติปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านยังมีให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน นั่นคือ การนับถือผีน้ำ จากเหมืองฝาย โดยพิธีการไหว้ผีน้ำเหมืองฝาย (Worship of Water Spirit) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเคารพบูชาที่ชาวบ้านมีต่อผีน้ำ ที่ให้ความอุดมสมบูรณ์ต่อพืชพรรณธัญญาหารมาอย่างช้านาน ชาวบ้านมิได้กระทำตนเป็นนาย หรืออยู่เหนือธรรมชาติในการดำรงอยู่ร่วมกัน แต่จะอาศัยพึ่งพาระหว่างกัน ซึ่งแสดงให้เห็นได้ชัดเจนในกรณีที่ชาวบ้านในชุมชนมีกฎเกณฑ์อันเข้มงวดในเรื่องของการรักษาความสะอาดของเหมืองฝาย โดยไม่ทำให้เสียคุณลย์ ในทุก ๆ ปี จะมีการขุดลอก (ล้างเหมือง) ของเหมืองฝายแต่ละแห่ง โดยชาวบ้านจะมาร่วมในกิจกรรมกันแทบทุกคน เพื่อรักษาความสะอาดและบำรุงรักษาเหมืองฝายให้คงอยู่คู่ชุมชนต่อไป

ความเชื่อในเรื่องของผีน้ำจะขยายไปถึงในกรณีที่ชาวบ้านคนใดก็ตามที่ประสบกับอุบัติเหตุทางน้ำ เช่น การจมน้ำตาย หรือ เกิดอุบัติเหตุเล็ก ๆ น้อย ๆ ชาวบ้านก็จะเชื่อว่าเป็นเพราะผีน้ำเป็นผู้กระทำเอา ดังนั้น จึงเกิดพิธีกรรม การบูชา หรือ สะเดาะเคราะห์ให้กับผู้ประสบอุบัติเหตุต่าง ๆ นานา เครื่องเช่นบุษยามีน้ำก็จะมีการผูกข้อมือ ดอกไม้ น้ำส้มป่อย ด้ายสายสิญจน์ ฯลฯ โดยชาวบ้านจะนำมาเช่นไหว้ ผีน้ำ

เพื่อเป็นศิริมงคลแก่ตัวรวมทั้งเป็นการคารวะแก่ผีน้ำ เพื่อให้ปกป้องคุ้มครองไม่ให้เกิดเหตุการณ์เช่นนั้นอีกต่อไป

ชาวล้านนาเชื่อว่าผีมีอำนาจ มีอิทธิฤทธิ์ โดยเฉพาะผีร้าย เช่น ผีตายโหง ผีพราย ฯลฯ ผีจึงจะทำร้ายร่างกายของคนเรา ทำให้เกิดอาการเจ็บป่วย หรือตายได้ แต่อย่างไรก็ตาม ผีดี เช่น ผีปู่ย่า (ผีบรรพบุรุษ) และผีอักษ (รารักษ์) ต่าง ๆ เช่น ผีเจ้าบ้าน ผีเสื้อวัด ฯลฯ ก็สามารถทำให้คนเจ็บป่วยได้ด้วย ถ้าคนไปทำผิดผี (เช่น ไม่เลี้ยงดูเช่นไหว้หรือไม่ทำบุญส่งไปให้ หรือลูกหลานไม่ปรองดองกัน ทำผิดประเพณี) ผีปู่ย่าก็จะมาเตือนสติด้วยการทำให้เจ็บป่วย การทำการใด ๆ ที่เป็น การลบหลู่ห่มิ่น เช่น ไปรบกวนห่อผี บัสสาวะรด ฯลฯ ก็จะมีผลให้ผู้ที่ทำการลบหลู่ต้องเจ็บป่วย ต้องไป "สุมา" หรือขอมาขอโทษและอ้อนวอนให้หายป่วยก็อาจทำให้หายป่วยได้

อานันท์ กาญจนพันธ์ และฉลาดชาย รमितานนท์ (2533) ได้อธิบายว่า ผีต่างๆ ที่ทำให้คนเกิดเจ็บป่วย มีดังนี้คือ

1. ผีตายโหง ตายพราย ถือว่าเป็นผีตายไม่ดี จะเป็นผีที่ดุร้ายชอบทำอันตรายคน ทำให้เจ็บป่วยหรือมีอาการวิปริตไปต่าง ๆ นานา ส่วนใหญ่จะต้องทำพิธีส่งผี หรือทำเครื่องพิธีเช่นไหว้เสี้ยก็จะหาย แต่ในบางกรณีต้องทำพิธีไล่ หรือตัดหรือขับหรือข่ม ทำให้ผีกลัวจนต้องออกจากร่างหรือหยุดทำร้ายร่างกายคนป่วยๆ ก็จะหายป่วยได้
2. ผีโปง ผียำ หมายถึง ผีที่ชอบอยู่ตาคีน้ำขัง เจาะและเป็นผีร้ายที่ทำให้คนเกิดเจ็บป่วย มีอาการปวดตามแขน ขา ต่าง ๆ หรือมีอาการอื่นร่วมด้วย อาการเหล่านี้สามารถรักษาได้ด้วยวิธีเซ็ด แหก และเป่ามนต์ ขับไล่ผีให้ออกจากร่างกายคนเจ็บ
3. ผีกะ ความเชื่อเรื่องผีกะ มีอยู่ว่า เดิมที่มีการซื้อขายจากพวกเงี้ยว เมื่อนำผีมารักษาดูแลบ้านเรือน ไร่นา และใช้ทำมาค้าขายนำเงินทองมาให้ อีกทั้งยัง

ทำให้เจ้าของ (ผู้เลี้ยงผี) มีเสน่ห์ คนรัก คนชอบ คนเลี้ยงหรือเจ้าของผีกะตอกลางคืนจะสวยงาม หากมีลูกสาว ๆ ก็สวยงามและมีคนมารักชอบ "ไปแอ่ว" (ไปคุย) ไม่ซ้ำหน้า หากตกลงปลงใจเลือกผู้ชายคนใดก็ชวนไปกินข้าวร่วมกัน 3 มื้อ ผู้ชายคนนั้นก็กลายเป็นผีกะแล้วแต่งงานด้วย แต่หากผู้เลี้ยงดูผีกะดูแลเลี้ยงดูไม่พอกินไม่อิ่ม ก็จะออกไปอาละวาดเข้าสิงชาวบ้านที่กลัวจินตนาการเจ้าของ หรือขนาดไปกินตับไต ไล่ผงชาวบ้านให้ถึงตายได้ โดยเฉพาะคนที่ขวัญอ่อน คนที่เจ็บป่วยไม่สบายอยู่ หรือคนที่คลอดลูกใหม่ๆ เพราะกลัวความเลือดเป็นที่โปรดปรานของผีกะยิ่งนัก

4. ผีปู่ย่า เป็นผีดี แต่ถ้าลูกหลานเลิกเลี้ยงดู หรือทำการใด ๆ ที่ลบหลู่ ดุหมิ่น ก็อาจจะทำร้าย ทำให้เกิดเจ็บป่วยแก่ลูกหลาน ผู้เจ็บป่วยต้องทำพิธีสุมา (ขอขมา) หรือบนบานเช่นไหว้ก็จะทำให้หายได้

5. ผีอารักษ์ต่าง ๆ เช่น ผีเสื้อบ้านและผีเสื้อวัด จะทำให้เกิดคนเจ็บป่วยได้ ในกรณีเดียวกันก็คือ ไม่ทำการใด ๆ ที่ลบหลู่ ดุหมิ่น ซึ่งสามารถรักษาได้ ในทำนองเดียวกันกับกรณีผีอื่นๆ คือ ต้องทำพิธีสุมา หรือบนบาน เช่นไหว้กล่าวขอโทษ

6. ผีเจ้านาย คือ วิญญาณของคนสำคัญเป็นพวกเจ้านาย นักรบหรือบุคคลต่าง ๆ ที่ปรากฏชื่อในตำนาน คำบอกเล่า หรือเชื่อกันต่อ ๆ ว่ามีคนในอดีตและเคยทำคุณประโยชน์ให้กับบ้านเมืองหรือผู้คน แต่ไม่ไปเกิดเป็นเทวดา เพราะอยากอยู่ช่วยมนุษย์ ให้พ้นทุกข์พ้นร้อน (ฉลาดชาย, 2527) ผีเจ้านายนี้สามารถมาเข้าทรงที่เรียกว่า "ม้าขี่" ผีเจ้านายเป็นผู้ดีแต่หากถูกลบหลู่ก็อาจจะมาทำอันตรายผู้ที่กระทำการลบหลู่ได้ โดยอาจจะทำให้เจ็บไข้หรือเดือดร้อนอย่างอื่น ต่อเมื่อมีพิธีขอขมาแล้วก็จะหาย ผีเจ้านายมักจะทำหน้าที่หลายอย่าง เช่น "ดูเมื่อ" คือ ทำนายว่าสาเหตุของความเจ็บไข้เกิดจากอะไร ทำนายโชคชะตาราศี หากโรคร้ายนั้นรักษาเองได้ก็จะรักษา หากรักษาไม่ได้อาจบอกให้ไปหาผีเจ้านายคนอื่น หรือหมออื่น นอกจากนั้นบางตนก็รับดูของหวาย บางตนก็เข้าทรง "ขอนกระด้าง" (เอาวิญญาณผู้ที่ตายไปแล้วมาเข้าทรงบอกเหตุหรือบอกขอบลูกหลาน เพื่อถามไถ่ปัญหาต่าง ๆ) นอกจากนั้นก็จึ่งทำวัตถุมงคล

เครื่องรางของขลังด้วย

ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีมักจะเกิดขึ้นในสังคมภาคเหนือ ตั้งแต่ครั้งอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้ก็ยังคงอยู่ในชุมชนบ้านสันทรายยาว ผีที่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านในหมู่บ้านมากที่สุด ได้แก่ ผีปู่บ้าน (เลี้ยวบ้าน) ซึ่งเป็นผีที่ปกปักรักษาผู้คนในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านได้สร้างศาลให้ผีปู่บ้านอาศัยสถิตย์อยู่คู่กับหมู่บ้าน 2 ศาล โดยจะแบ่งเขตเคารพบูชาเขตละ 1 ศาล ศาลแรกจะอยู่ในเขตกลุ่ม ป่าจ้าว หล่ายเหมือง (ในบ้านสันทรายยาวจะแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม คือ ป่าจ้าว หล่ายเหมือง บ้านเหนือ บ้านใต้) ส่วนศาลปู่บ้าน (เลี้ยวบ้าน) ศาลที่สองจะอยู่ในกลุ่มบ้านเหนือและบ้านใต้ ความเชื่อในเรื่องศาลชาวบ้านจะเชื่อว่า วิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะอาศัยอยู่ในศาลหมู่บ้าน ซึ่งเป็นวิญญาณที่คอยปกปักรักษาให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข ในทุก ๆ ปี ช่วงเทศกาลปีใหม่ ชาวบ้านจะนำเอาอาหาร ดอกไม้ธูปเทียน ไปคารวะแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูและความรักที่มีต่อหมู่บ้าน

นอกจากความเชื่อในเรื่องราวที่เกี่ยวกับผีปู่บ้านแล้วความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษก็เป็นความเชื่อของชาวบ้านสันทรายยาว มาตั้งแต่อดีต โดยที่แต่ละครอบครัวจะมีผีบรรพบุรุษคอยปกป้องรักษาให้พ้นจากภัยพิบัติต่าง ๆ ผีบรรพบุรุษเป็นสิ่งที่สมาชิกในครอบครัวนั้นเคารพรักเสมอมา เป็นผู้ที่อยู่คู่กับวงศ์ตระกูลนั้น ๆ และเป็นผู้ที่สมาชิกในตระกูลเคารพยกย่อง ซึ่งแต่ละบ้านจะนำดอกไม้ธูปเทียนไปเคารพผีบรรพบุรุษ ยังสถานที่ ๆ บุคคลของตระกูลนั้น ๆ ได้สร้างศาลไว้ในบริเวณบ้านซึ่งมักจะมีเพียง 1 ศาล การเคารพผีบรรพบุรุษจะกระทำในกรณี การแต่งงานใหม่ ของคู่บ่าวสาวซึ่งทั้งสองฝ่ายจะต้องมาทำพิธีบอกกล่าวแก่ผีบรรพบุรุษของตน หรือในช่วงเทศกาลปีใหม่ที่ทุก ๆ ครัวเรือนมักจะมาร่วมเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษซึ่งอาจจะอยู่ห่างจากครัวเรือนของตนในหมู่บ้านอื่น ๆ เพราะตนได้แยกครอบครัวออกมาตั้งถิ่นฐานยังที่แห่งใหม่ เมื่อถึงเทศกาลปีใหม่ก็จะมาร่วมกันเช่นไหว้ บอกกล่าวแสดงความเคารพรักประจำตระกูลนั้น ๆ

การบูชาผีบรรพบุรุษจะกระทำในกรณีสำคัญ เช่น เมื่อครัวเรือนใดจะทำการ

ย้ายออกจากแหล่งเก่าหรือรื้อถอนจากบริเวณที่อาศัยอยู่ คราวเรือนั้น ๆ จะต้องทำพิธีบอกแก่ผีบรรพบุรุษตนเอง หรือมีการขึ้นบ้านใหม่ก็จะทำพิธีบอกกล่าวด้วยเช่นกัน ความเชื่อเหล่านี้ ปัจจุบันก็ยังดำรงรักษาไว้คู่กับชุมชนตลอดมา

4.1 พิธีกรรมเกี่ยวกับภูตผี

การไล่ผี คือ พิธีกรรมที่ชาวบ้านได้ประสบกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นลางบอกเหตุถึงเหตุร้ายเข้ามาสู่ตนเอง เช่น การล้มเจ็บป่วยไข้ เป็นแรมเดือนโดยไม่มีสาเหตุการประสบกับอุบัติเหตุต่าง ๆ โดยมีการเชื่อว่าเป็นเพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจภูตผีได้ดลบันดาลให้เกิดขึ้น ดังนั้นจึงต้องทำพิธีไล่ผีให้ออกจากตัวเอง เพื่อจะได้อยู่เย็นเป็นสุขไม่มีสิ่งชั่วร้ายอยู่กับตน

4.1.1 พิธีตัดพรม-ตัดพราย เป็นพิธีที่ชาวบ้านได้รับเหตุร้ายเกิดขึ้นกับตนเอง เช่น การเกิดอุบัติเหตุ หรือการที่มีความรู้สึกว่าคุณอำนาจลึกลับได้สิงสู่ตนเอง จึงต้องทำพิธีนี้ ขึ้นตอนเริ่มแรก ชาวบ้านผู้ถูกผีเข้ารายนั้นจะต้องจัดตั้ง ขัดราชวัฏ ซึ่งมีลักษณะการใช้ไม้ไผ่สานกันขึ้นมาให้เป็นรูปดาว 5 แฉก ขนาดใหญ่ (ตาแหลวงขนาดใหญ่) ติดไว้ด้านหลังรั้วที่ทำขึ้นด้วยไม้ไผ่เป็นกรอบรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสสำหรับคนนั่งได้ 1 คน หลังจากนั้นจะนำหญ้าคาที่มีสีเขียวสดมาปั่นเป็นเกลียว เชือกล้อมรอบตัวขัดราชวัฏ มุมทั้ง 4 ด้าน จะประกอบไปด้วยไม้ไผ่ที่ทำเป็นกรวยปักไว้ทั้ง 4 มุม เพื่อนำเครื่องบูชามาใช้ไว้ในนั้น จะมีการทำตาแหลวงขนาดเล็ก 7 ชั้น ขึ้นปักไว้ด้านหลัง หลังจากนั้นจะเชื้อเชิญพระภิกษุสงฆ์ 4 รูป มาทำพิธีไล่ภูตผีวิญญาณร้ายให้ออกจากร่างคน ๆ นั้น ขึ้นตอนในการทำพิธีหลังจากได้เชิญพระภิกษุมาแล้ว ผู้ทำพิธีต้องนำน้ำส้มป่อยมาใส่ขันบาตรพระทั้ง 4 และนำเงิน 300 บาทใส่ไว้ด้วย หลังจากนั้นก็จะนำเอา หมาก พลู พรวัว เครือ (ก้านมะพร้าวที่ออกลูกแก่) ตาลเครือ (ก้านต้นตาลที่ออกลูก นำแต่ก้านมาทำพิธี) ดอกไม้ ข้าวเปลือก ข้าวสาร ทั้งหมดมาใส่วางไว้ในถาดและทำการขุดหลุมในพื้นตรงกลางของขัดราชวัฏ และนำเสื้อผ้าคนที่ถูกภูตผีกระทำมาใส่ในหลุมกลบฝังดิน ให้ผู้ทำพิธีนั่งลงตรงกลางหลุม พระภิกษุทั้ง 4 รูป ก็จะทำพิธีสวดส่งวิญญาณร้ายออกจากร่างผู้ทำ

พิธีแล้วจึงนำเอาด้ายสายสิญจ์สีดำ มาพันรอบคอผู้ทำพิธี พระภิกษุก็จะนำเอาดาบประจำตัว มาตัดด้ายสายสิญจ์ ที่ผูกต่อจากคอ หากด้ายสายสิญจ์ดำไม่ขาด ผู้นั้นก็จะไม่หายขาดจากการที่ถูกผีกระทำ หากด้ายสายสิญจ์ขาดก็จะหลุดพ้นจากการถูกผีกระทำ หลังจากเสร็จพิธีแล้ว ชาวบ้านผู้ทำพิธีรายนั้นต้องเดินกลับเข้าบ้านโดยห้ามมิให้หันมามองข้างหลัง โดยมีความเชื่อว่าทำให้พิธีไม่ศักดิ์สิทธิ์ และไม่สามารหลุดพ้นจากอำนาจภูติผีได้

4.1.2 พิธีปัดรังควานในท้องนา เป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม ของบ้านสันทรายยาว ในช่วงที่ข้าวเริ่มเจริญเติบโตหรือเป็นช่วงที่ชาวนาได้ปักดำเสร็จเรียบร้อยแล้ว ชาวนาจะมีความเชื่อกันว่า "ผีตอยด้วน" ซึ่งเป็นผีร้ายที่ถือกำเนิดในแถบยอดดอยเขต อ.พาน จ. เชียงราย จะเข้ามาโขมยข้าวในนาของตนเอง เมื่อผีตอยด้วนได้ขโมยข้าวออกไปแล้ว จะนำข้าวที่ขโมยไปเก็บไว้บนยอดดอยของตน ชาวนาจึงหาวิธีป้องกันเพื่อขับไล่ผีตอยด้วน หรือเพื่อเป็นการพรางตาไม่ให้ผีตอยด้วนสามารถเห็นต้นข้าวได้ ช่วงที่ผีตอยด้วนมักจะเข้ามาก่อกรรมในไร่นานั้นจะเป็นช่วงที่ข้าวเริ่มตั้งท้องออกรวงชาวนาจึงสร้าง"ตาแหลว" ซึ่งมีลักษณะเป็นไม้ไผ่สานเป็นรูปแปดเหลี่ยมมีขนาดเท่าฝ่ามือ นำไปปักไว้ในนาข้าว (หมายมั่นหมายนา) ทั้ง 4 ทิศ บนตาแหลวจะเขียนคาถาอาคมกันผี และจะเชิญผู้มีคาถาอาคมในหมู่บ้านมาทำพิธีปัดรังควานจนกระทั่งเสร็จพิธี หลังจากนั้นชาวนามีความเชื่อว่า ผีตอยด้วนก็จะไม่มาขโมยข้าวในท้องนาของตนเองอีกต่อไป ปัจจุบันพิธีกรรมชนิดนี้ยังคงมีให้เห็นอยู่แต่ไม่มากนัก เพราะความเชื่อถือเกี่ยวกับเรื่องราวเหล่านี้ของชาวนาได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต เมื่อความเจริญและเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาสู่หมู่บ้าน จะมีเพียงบางครัวเรือนเท่านั้นที่ยังคงรักษาความเชื่อในเรื่องเหล่านี้ไว้อย่างไม่เสื่อมคลาย

4.2 พิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย

เป็นพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาตั้งแต่อดีต ที่ชาวบ้านภาคเหนือมักจะกระทำในกรณีที่เกิดการตายขึ้นในหมู่บ้านหรือผู้ที่ตายไปตายนอกหมู่บ้าน ชาวบ้านจะทำพิธีศพหรือพิธีช้อนขวัญหรือถอนขวัญ รายละเอียดต่าง ๆ มีดังนี้

4.2.1 พิธีช้อนขวัญหรือถอนขวัญ เป็นพิธีที่เกิดขึ้นเมื่อมีการตายไม่ตี (ตายโหง) เกิดขึ้นในหมู่บ้าน เช่น รถชนตาย ตกน้ำตาย ตกเหวตาย เป็นต้น ชาวบ้านก็จะนิมนต์พระสงฆ์ในวัดประจำหมู่บ้านออกมายังสถานที่ ๆ คนตายได้ตายลง จากนั้นชาวบ้านนำตุง (ธง) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาของภาคเหนือ จะทำจากผ้าหรือกระดาษสีแดง เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า นำไปปักไว้ยังสถานที่ ๆ มีคนตายและจํานำเอาเครื่องประกอบพิธีสำหรับการถอนขวัญโดยชาวบ้านถือว่าเมื่อมีคนตายขวัญของคน ๆ นั้นจะหลุดออกจากร่าง ซึ่งจะตกหล่นอยู่ในบริเวณนั้น ชาวบ้านจะทำพิธีโดยการก่อกองทรายกองเล็ก ๆ ทั้งหมด 126 กอง โดยจะกองเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีความกว้างทั้งหมด 9 กอง ความยาว 14 กอง และจะนำเทียนขนาดเล็กลงไปปักไว้บนกองทรายทั้งหมด และจะมีกระดาษตัดเป็นรูปคนผูกติดกับไม้ไว้บนกองทรายด้วย มุมทั้ง 4 ทิศ ของกองทรายจะประกอบไปด้วยด้ายสายลินธิผูกกับเส้าไม้เล็ก ๆ 4 ด้าน แต่ละมุมทั้ง 4 มุม จะมีก๊วย (ชะลอม) ขนาดพอประมาณบรรจุด้วย ไข่ ข้าวสาร หมาก กล้วย อ้อย เหล้าขาว ฯลฯ เมื่อจัดเครื่องประกอบพิธีกรรมเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระที่ชาวบ้านได้นิมนต์มาด้วย จะสวดเรียกขวัญให้กลับสู่ร่างผู้ตาย และจะทำการจุดเทียนทั้งหมด และเชิญขวัญให้กลับมาจนกระทั่งเสร็จพิธี พิธีช้อนขวัญจึงเป็นพิธีที่ผู้ตายมักจะตายไม่ตี (ตายโหง) จึงต้องจัดพิธีกรรมช้อนขวัญขึ้นมาเพื่อเรียกขวัญให้กลับคืนมา

4.2.2 พิธีศพ เป็นพิธีที่มีรูปแบบเฉพาะซึ่งจะแตกต่างไปจากภาคอื่น ๆ โดยที่การจัดพิธีศพของชาวบ้านล้านทรายยาว จะเริ่มตั้งแต่เมื่อทราบข่าวว่ามีผู้ตายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ครอบครัวของผู้ตายก็จะแจ้งให้พ่อหลวงบ้านล้านทรายยาวหลังจากนั้นพ่อหลวงบ้าน ก็จะแจ้งให้คนทั้งหมู่บ้านรับรู้ว่าครอบครัวไหนที่ตาย เพื่อให้ชาวบ้านมาร่วมในพิธี และพ่อหลวงบ้านจะเป็นผู้ประกาศให้กลุ่ม "เสนา" เป็นผู้ช่วยเหลือในพิธีศพในด้านต่างๆ เช่นการหาพินเฝ้าศพ การจัดเตรียมขบวนแห่ศพ หรือการอยู่เวรยามในการเฝ้าศพ ฯลฯ ส่วนเจ้าภาพงานศพจะต้องเตรียมข้าวปลาอาหารในการเลี้ยงต้อนรับเพื่อนบ้านที่มาช่วยเหลือในงานรวมทั้งบรรดาเครือญาติต่างก็จะมาร่วมพิธีอย่างพร้อมเพรียง และสิ่งทีขาดไม่ได้ก็คือการจัดเตรียม"ปราสาท" (ทำจากไม้เนื้ออ่อน) ซึ่งอาจจะซื้อหาเอาจากผู้ที่ทำขายหรือทำขึ้นเองก็ได้ สำหรับใส่โลงศพแห่รอบไปทั้งหมู่บ้าน

การจัดเตรียม "ปราสาท" ในงานศพถือว่าเมื่อผู้ตายได้ตายลงไปได้ขึ้นสวรรค์อยู่ในปราสาทอันงดงาม เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่ผู้ตายโดยตรง หลังจากนั้นจะมีการสวดศพทั้ง 7 วัน 7 คืน แผลส่วนกุศลไปยังผู้ตาย ชาวบ้านจะมาร่วมงานกันแทบทุกหลังคาเรือน โดยจะมีตัวแทนแต่ละครัวเรือนมาร่วมในพิธีทั้ง 7 วัน คือ หลังจากครบกำหนดแล้ว วันรุ่งขึ้นก็จะจัดขบวนแห่ศพไปรอบๆ หมู่บ้านโดยจัดปราสาทใส่โลงศพนำขึ้นไปบนรถขบวนแห่ศพอย่างงดงาม ผู้ร่วมพิธีในขบวนแห่ศพก็จะถือป้ายสายสิญจน์ตั้งแต่หัวขบวนยันท้ายขบวนโดยแถวหน้าจะเป็นญาติพี่น้องผู้ตายเดินนำขบวนพร้อมๆ กันพระภิกษุสงฆ์เมื่อเคลื่อนขบวนจนครบรอบหมู่บ้านแล้ว จึงเชิญขบวนไปยังวัดประจำหมู่บ้านเพื่อประกอบพิธีต่อไป โดยจะเป็นหน้าที่ของกลุ่มเสนาในการจัดการเผาศพกระทั่งสิ้นสุดพิธี

4.3 พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา

เป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นคู่กับชุมชนตั้งแต่อดีต ซึ่งแม้ว่าปัจจุบันได้สูญหายจากการที่ชาวนาได้เปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตมาสู่ความทันสมัย สะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้น มีการใช้เครื่องจักรกลสมัยใหม่ ปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช ซึ่งทำให้พิธีกรรมเหล่านี้ได้ลดบทบาทลง แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ชาวนาเคยผูกพันกันมาเนิ่นนาน โดยมีดังต่อไปนี้ คือ

4.3.1 พิธีสู่ขวัญควาย พิธีเรียกขวัญ , เอาขวัญ , ผูกขวัญ หรือบายศรีสู่ขวัญ เป็นพิธีที่มีขึ้นทุกภาคของประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง เช่น ลาว พม่า เขมร อินเดีย จีน โดยเฉพาะอาณาเขตปกครองตนเองสิบสองปันนาของชาวไทยลื้อมีส่วนคล้ายคลึงกันกับคนเมืองในอาณาจักรล้านนามาก ทั้งนี้เป็นเพราะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก่อนและยาวนาน

พิธีสู่ขวัญจะกระทำต่อเมื่อมีเหตุทำให้ตกใจเจ็บป่วยต้องเดินทางไกลหรือกลับมาขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน บวช ครบรอบปีใหม่ (สงกรานต์) และสู่ขวัญให้แขกบุคคลที่มาเยือนและจากไป พิธีสู่ขวัญมีมานานไม่ทราบว่ามีมาตั้งแต่เมื่อใด มีหลักฐานปรากฏในวรรณคดี "วรรณกรรมคำวซอ" หลายเรื่องเช่น ปรากฏใน "มหาชาติกัณฑ์มัทรี

(มัทที) ฉบับล้านนา" ตอนพระนางมัทรีตามหาลูกไม้พบจนสลบไม่ได้สติพระเวสสันดรจึงเรียกพระนางมัทรี ดังนี้

"ขวัญนางอย่าไปคัดคังแค้นมากเมามัว บัดนี้ กูพี่ผู้เป็นผัว
ก็มาก้มหัวเรียกร้อง สามสิบสองขวัญมัทรีนาฏน้องจุงรีบ
เร็วมา"

ขวัญ เป็นสภาวะของจิตใจที่เบิกบานอบอุ่นมีพลังมีความเชื่อมั่นสัมผัสได้ด้วย
ความรู้สึกทางจิตใจ และเชื่อว่าขวัญมีถึง 32 ขวัญ สิ่งสถิตย้อยู่ตามส่วนต่างๆของ
ร่างกาย บ้างก็ว่าอาการ 32 หรือเรียกว่า "ทวิสติการ" อันได้แก่ ขวัญ ผม ขน
เล็บ ฟัน เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ลำไส้ใหญ่
ลำไส้เล็ก อาหารเก่า อาหารใหม่ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น มันเหลว มัน
เปลง น้ำมูก น้ำลาย ไชข้อ น้ำบุตร เยื่อสมอง น้ำตา

แต่อีกแนวคิดหนึ่งว่าขวัญน่าจะได้แก่ ขวัญ หัว ขน หู อดัง(จมูก) ตา คิ้ว
แก้ม ปาก ไหล่(ไหล่) แขน คอก มือ นิ้วมือ ออก หลัง สีข้าง ก้น ขา เข่า ตีน(เท้า)
นิ้วตีน เล็บ เขี้ยว(ฟัน) ลิ้น หัวใจ ตับ ไต ม้าม ปอด ลำไส้ ขน

แนวคิดอย่างนี้น่าจะถูกกว่าและตรงกว่า เพราะปรากฏในคำสวดขวัญเสมอเช่น
"หื้อมาทั้งขวัญคิ้วและขวัญตา ขวัญโลมาและขวัญแก้ม ขวัญจักษุตา แจ้งสว่างใสติ ทั้งขวัญ
หมีทั้งคู้ก็หื้อมาอยู่เตียมแฝง ขวัญหลังขวัญไหล่ ขวัญข้างข้าง ขวัญแขนมือสุมแหวนไฟ
อ้าง อยู่ส้างหน่อเตียมคิง มาทั้งขวัญตีนอันเจ้าได้ย่ำใส่ดินไม้หนามถูกต้อง ขวัญสาม
สิบสองขวัญเจ้าของ เจริญมาพร้อม หื้ออยู่แห่งห้องกายา"

ขวัญทั้งสามสิบสองขวัญที่ประจำอยู่ตามส่วนต่างๆของร่างกาย เรายังเข้าใจ
ว่าเป็นสิ่งที่เบาละเอียดอ่อนมักจะหลุดลอยออกไปได้ง่าย เมื่อตกอกตกใจหรือมีเหตุ
เล็กๆน้อยๆก็จะเรียกขวัญให้กลับมา เป็นการเรียกขวัญแบบง่ายๆไม่เป็นพิธีการว่า

"ขวัญมาๆ" ด้วยเหตุนี้เราจึงต้องมีพิธี "เรียกขวัญ เอาขวัญ เมื่อตกอกตกใจ เจ็บป่วย ผูกขวัญสู่ขวัญ แก่คู่บ่าวสาว คนที่จะบวช แยกผู้มาเยือน" เพื่อให้ขวัญอยู่มีขวัญจะได้ อ่อนนุ่เบิกบาน ดังคำสู่ขวัญว่า "มัดมือซ้ายหื้อขวัญมา มัดมือขวาหื้อขวัญอยู่"

ขวัญใช้ว่าจะมีอยู่แต่ในคนเท่านั้น แม้พืช สิ่งของ วัช ควาย ช้าง ม้า ก็มี ขวัญและมีพิธีสู่ขวัญ ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะการสู่ขวัญควาย เพราะเห็นว่าแต่ก่อนนั้นมีการกระทำกันทั่วไปแต่ปัจจุบันหาได้แทบไม่ได้ การสู่ขวัญควายก็จะผูกด้วยขวัญที่ปลาย เขาทั้งสองข้างของควายว่า "มัดปายเขาเจ้าข้างขวา ก็หื้อขวัญเจ้ายกย่างย้ายจักผูกมัดเขา เบื้องซ้ายหื้อขวัญเจ้าไหลหลั่งมา" การสู่ขวัญควายจะกระทำเมื่อไถหว่านปักดำทำนาเสร็จ เหตุที่ต้องสู่ขวัญควายก็เพราะในระหว่างทำนาได้ใช้แรงควายช่วยไถนา และงานอื่นๆ ระหว่างนั้นคนอาจจะได้ทุบตีด่าล่วงล้ำต่อควาย จึงต้องกระทำพิธีเพื่อเป็นการขอขมาต่อควาย ทั้งยังเป็นการเตือนสติคนให้รู้จักบุญคุณของควาย เป็นสายใยเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับควาย และเป็นที่เป็นที่กิจกรรมกลม่อมเกลาจิตใจคนให้อ่อนโยนมีเมตตาเกิดคุณธรรมสูงส่ง เป็นการลดทิวี่ชั่วนวรรณะได้อย่างวิเศษ

พิธีสู่ขวัญควายก็คล้ายๆ การสู่ขวัญคน ทั้งนี้เพราะคนเอาแต่ความรู้สึกแห่งตนเป็นที่ตั้ง สิ่งไหนเห็นว่าดีงามก็นำมากระทำให้ควายด้วย แต่การสู่ขวัญควายจะไม่ยุ่งยากเท่าสู่ขวัญคน วันเวลา สถานที่ก็แล้วแต่สะดวก การจัดเครื่องสู่ขวัญก็คล้ายๆ ของคน แม้ของบางอย่างควายไม่ใช่ ไม่กิน ก็อุตส่าห์หามา ได้แก่ ขันสละหรี (ขันบายศรี) ข้าวสุก ไข่ต้ม กล้วย น้ำส้มป่อย ด้ายขาว 32 เส้น เท่ากับจำนวนขวัญ สวยดอกไม้ ดอกไม้รูปเทียน กล้วยอ่อน หรือต้นกล้วยข้าว บางแห่ง บางคนอาจจะเพิ่มให้มีไก่ต้มสุรา เมียง บุหรี ขนม ผลไม้ เข้าไปด้วย ผู้ที่จะกระทำพิธีได้แก่ "ปุจารย์" ซึ่งได้แก่คนที่เคยบวชเรียนมีความรู้เรื่องพิธีเป็นอย่างดี ก่อนจะนำถวายเป็นขวัญเจ้าของควายก็จะนำควายไปอาบน้ำให้สะอาด เมื่อได้เวลาอันเหมาะสมปุจารย์ก็จะจุดเทียนกล่าวคาถา และคำสู่ขวัญเมื่อเสร็จก็จะนำสวยดอกไม้ (กรวยใบตองบรรจุดอกไม้) และด้ายขาวไปมัดที่ปลายเขาทั้งสองข้างของควาย ประพรมน้ำส้มป่อยให้ควาย เพื่อเป็นสิริมงคลต่อควาย หลังจากนั้นเจ้าของก็จะนำควายไปพักผ่อนนำกล้วยอ่อนที่เตรียมมาให้ควายกิน

ส่วนไก่ต้ม ไช้ต้ม และสุราก็เป็นอาหารของเจ้าของและปุจจารย์พร้อมกับเมีย บุหรี เพราะของเหล่านั้นควายไม่ต้องการ

การสู้ขั้วควายนั้นบางครั้งก็กระทำแบบง่าย ๆ โดยเจ้าของควายเป็นผู้กระทำเอง ไม่ใช่ปุจจารย์ก็ได้ คำสู้ขั้วก็เป็นแบบง่าย ๆ แต่สรุปแล้วก็คือ เป็นการขอขมารำลึกถึงบุญคุณและให้พร คำสู้ขั้วควายนั้นมีหลายสำนวนหลายอาจารย์ แล้วแต่ใครจะแต่งโวหารเอาเอง ในคำสู้ขั้วนั้น เราสามารถจะแยกออกให้เป็นส่วนๆแสดงถึงภูมิปัญญาที่เป็นเลิศของคนสมัยก่อนและคุณธรรมที่ยังมีอยู่มากมาย ทำให้เรามองเห็นวิถีชีวิตของคนสมัยนั้น ทั้งยังทำให้เราทราบว่าคนสมัยก่อนไม่ได้กักขังวัวควายไว้เป็นประจำดังสมัยนี้ หลังจากเสร็จงานเขาก็จะปล่อยวัวควายให้เป็นอิสระ ที่เรียกว่า "ถอดสายดั่ง" เมื่อถึงเวลาทำนาก็จะออกไปตามหาจับมาช่วยทำนาใหม่ การทำพิธีสู้ขั้วควายจะแสดงให้เห็นถึงสิ่งต่างๆดังต่อไปนี้

1. เป็นการขอขมาและระลึกถึงบุญคุณ
2. เป็นการแสดงถึงความห่วงใยรักผูกพันสัมพันธ์ตาต่อสัตว์
3. เป็นการให้พรแสดงความหวังดีต่อควาย
4. ทำให้มองเห็นถึงวิถีชีวิตพิธีกรรมที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีต

5. การเมืองการปกครอง

การเมืองการปกครองของหมู่บ้านจะมี พ่อหลวงบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นผู้นำของหมู่บ้าน 1 คน จากการเลือกตั้งของชาวบ้าน และมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านอีก 2 คน คอยให้คำปรึกษาในเรื่องราวเกี่ยวกับงานพัฒนาหมู่บ้าน และจะทำหน้าที่แทนพ่อหลวงบ้านในกรณีที่พ่อหลวงบ้านมีกิจธุระต่าง ๆ ที่ไม่สามารถทำหน้าที่ในวันนั้นๆ ได้ พ่อหลวงบ้านจะเป็นผู้นำที่เป็นทางการ โดยมีหน้าที่ความรับผิดชอบในเรื่องราวต่าง ๆ มากมาย เป็นผู้ดูแลทุกข์สุขของลูกบ้าน เป็นผู้ประสานงานระหว่างชาวบ้านกับทางฝ่ายอำเภอจังหวัด โดยรับเรื่องราวร้องทุกข์ของชาวบ้าน เพื่อนำเข้าที่ประชุมให้ทางอำเภอหรือ

จังหวัดรับทราบถึงความต้องการของชาวบ้านต่อไป และเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือด้านข่าวสารข้อมูลผ่านหอกระจายข่าวในหมู่บ้าน ในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเฉพาะอย่าง หากกิจกรรมนั้น ๆ ต้องอาศัยแรงงานช่วยเหลือของชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกัน เช่น การปรับปรุงซ่อมแซมถนนในหมู่บ้าน การรวมกลุ่มในกิจกรรมทางศาสนา พ่อหลวงบ้านจะเป็นผู้แจ้งข่าวผ่านหอกระจายข่าว ให้ชาวบ้านรับทราบในวันเวลาที่จะนัดหมายในการทำกิจกรรมต่าง ๆ จากนั้นชาวบ้านก็จะมาร่วมกิจกรรมในเวลาตามที่นัดหมายไว้ พ่อหลวงบ้านจะเป็นผู้ที่มีความสำคัญ ในการให้ข่าวสารข้อมูลแก่ลูกบ้านและเป็นผู้ไกล่เกลี่ยตัดสินในข้อพิพาทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น พ่อหลวงบ้านสันทรายยาวชื่อ นายจอมเมือง กุลดี อายุ 46 ปี บุคคลลักษณะเป็นคนใจเย็น สุขภาพต่อทุก ๆ คน และเป็นผู้ที่ทำงานอย่างจริงจัง ได้รับความไว้วางใจจากลูกบ้านในการปกครองดูแลทุกข์สุขต่าง ๆ เมื่อชาวบ้านมีความเดือดร้อนนับได้ว่าพ่อหลวงบ้านเป็นผู้นำที่มีบทบาทมากที่สุดในหมู่บ้าน นอกเหนือจากผู้นำที่ไม่เป็นทางการที่มีอำนาจหน้าที่เฉพาะอย่าง เช่น พ่อหลวงฝาย ผู้มีหน้าที่ดูแลจัดสรรทรัพยากรน้ำในชุมชนและหัวหน้าหมวดต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในกิจกรรมเฉพาะอย่าง

นอกเหนือจากผู้นำที่เป็นทางการคือ พ่อหลวงบ้านแล้วการจัดระเบียบการปกครองของหมู่บ้าน ยังได้แบ่งเป็นหมวดต่าง ๆ ถึง 7 หมวด ด้วยกันโดยที่แต่ละหมวดที่มีผู้นำที่คอยประสานงานกับพ่อหลวงบ้านในกรณีต่าง ๆ หัวหน้าหมวดจะคอยกำกับดูแล ซึ่งจะรับผิดชอบครัวเรือนแต่ละหลังให้ทราบถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่ต้องกระทำในช่วงเวลาที่กำหนด ผู้นำแต่ละคนจะคอยปรึกษาหารือกันโดยจัดเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านขึ้น มีการประชุมหารือกันในเรื่องราวต่างๆ ของผู้นำหมวดทั้ง 7 ก่อนที่หัวหน้าหมวดจะนำเรื่องไปปรึกษากับชาวบ้านอีกที การแบ่งหมวดการพัฒนาโดยมีผู้นำประจำหมวดเป็นปัจจัยที่ดีต่อการรวมกลุ่ม หัวหน้าหมวดยังสามารถชักจูงให้สมาชิกครัวเรือนหมวดของตนเองมาเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ได้มาก เพราะความเคารพนับถือซึ่งกันและกัน นอกจากนั้นการรวมกลุ่มจะประกอบไปด้วย กลุ่มพัฒนาสตรี ซึ่งเป็นกลุ่มที่จัดการด้วยสตรีในหมู่บ้านทั้งหมดมีผู้นำคือ นางจำปี แสงสุข อายุ 44 ปี เป็นผู้นำในการพัฒนาหาเงินเข้าสู่หมู่บ้าน การดำเนินกิจกรรมเพาะปลูกข้าวโพด เพื่อยารายได้เข้ากลุ่มพัฒนาสตรี กลุ่ม

คณะกรรมการวัดที่ดำเนินกิจกรรมในเรื่องราว เกี่ยวกับงานบุญ งานกุศล การพัฒนา ก่อสร้างวัด หรือ กลุ่มเสนา ที่ช่วยเหลือในเรื่องราวเกี่ยวกับงานศพ การรวมกลุ่ม ทั้งหมดที่กล่าวมาจะมีผู้นำกลุ่ม 1 คน ภายในกลุ่มอาจแบ่งเป็นหมวดต่าง ๆ แยกออกไปเพื่อทำหน้าที่เฉพาะอย่างซึ่งเป็นการแบ่งงานกันทำที่เป็นระบบมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาของ สมพงษ์ บัวชาบาล (2531) พบว่า การมีผู้นำที่ไม่เป็นทางการหลาย ๆ คน ทำงานร่วมกันทำให้การทำงานได้ผลดียิ่งขึ้น ถ้าหากผู้นำคนใด ประพฤติตนไม่เหมาะสมหรือทำงาน ผิดพลาดคนอื่นก็จะให้คำปรึกษาตักเตือน ถ้ารู้จักข้อบกพร่องของผู้นำแต่ละคนอาจทำให้การทำงานได้ผล ในกรณีผู้นำบางคนชอบกินเล็กกินน้อยจะไม่ให้คูปองการเงิน นักพูดก็ให้เป็นนักประชาสัมพันธ์ภายในหมู่บ้าน พูดไม่เก่งก็เป็นตัวอย่างทางด้านการทำงาน เป็นต้น แม้มมีปัญหาให้สามารถแก้ปัญหาได้

ตารางที่ 4 สถาบันและองค์กรทางสังคมในระดับหมู่บ้าน

ลำดับที่	ชื่อกลุ่ม	จำนวนสมาชิก	การดำเนินกิจกรรม	ปัญหา
1.	กลุ่มแม่บ้าน	82	มีการดำเนินกิจกรรมอยู่	กิจกรรมไม่ต่อเนื่อง
2.	กลุ่ม ชกส.	30	"	"
3.	กลุ่ม ผสส.	7	"	"
4.	กลุ่มพัฒนาสตรี	50	"	"
5.	กลุ่มหนุ่มสาว	-	สลายตัวลง	
6.	กลุ่มเสนา	72	ดำเนินกิจกรรมอยู่	"

หมายเหตุ: จากข้อมูลแนวทางพัฒนาตำบล กระทรวงมหาดไทยประจำปี พ.ศ. 2531

ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ จึงมีความสำคัญในแง่ของการให้คำปรึกษาช่วยเหลือแก่

พ่อหลวงบ้านอีกทั้งเป็นการแสดงออกซึ่งความสามัคคีของชาวบ้านที่มีการรวมกลุ่มการพัฒนา กิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง และยังเป็น การแสดงออกในด้านการพึ่งตนเองที่เกิดขึ้นในสังคมหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี กลุ่มต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมีทั้งกลุ่มที่ยังคงอยู่และกลุ่มที่สลายลง กลุ่มที่เคยมีในอดีต เช่น กลุ่มหนุ่มสาวของหมู่บ้าน เป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของคนหนุ่ม - สาว ที่ช่วยกันดำเนินกิจกรรมในการพัฒนา จะมีประสิทธิภาพสูง เป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอน ทำกิจกรรมต่าง ๆ แต่แล้วกลุ่มหนุ่ม - สาว จำเป็นต้องสลายตัวลงเพราะเศรษฐกิจในหมู่บ้านได้เปลี่ยนแปลงไป คนหนุ่ม - สาว มีความจำเป็นต้องหาเลี้ยงครอบครัวจึงไม่มีเวลาร่วมดำเนินกิจกรรมได้ คนหนุ่ม - สาว ได้เข้าทำงานโรงงานอุตสาหกรรม มิได้ทำนาเช่นแต่ก่อน ทำให้การรวมกลุ่มจึงไม่สามารถจะกระทำได้ กลุ่มจึงสลายตัวลงอย่างถาวรโดยไม่สามารถรวมกลุ่มกันอีกได้ต่อไปในปัจจุบัน

รายชื่อผู้นำหมู่บ้าน

ผู้ใหญ่บ้าน	นายจอมเมือง	กุลติ
ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	นายคำป่า	ไชยชมภู
ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	นายสวัสดิ์	แสงสุข

รายชื่อคณะกรรมการหมู่บ้าน

1.	นายรส	คำมูล	หัวหน้าหมวดที่ 1
2.	นายองอาจ	สมจิตร	หัวหน้าหมวดที่ 2
3.	นายผัด	กาบทอง	หัวหน้าหมวดที่ 3
4.	นายสุทัศน์	ดอนชัย	หัวหน้าหมวดที่ 4
5.	นายบุญเกิด	ทัตติระรัตน์	หัวหน้าหมวดที่ 5
6.	นายอินทอน	ไชยลังกา	หัวหน้าหมวดที่ 6
7.	นายณรงค์	ไชยชมภู	หัวหน้าหมวดที่ 7

รายชื่อคณะกรรมการศึกษา

1.	นายบัญญัติ	จอมใจ	(ประธาน)
2.	นายสุทัศน์	ไชยชมภู	
3.	นายผัด	กาบทอง	
4.	นายผัด	สุตา	

คณะกรรมการการศึกษา จะประกอบไปด้วยการแต่งตั้งของผู้ใหญ่บ้านซึ่งมีทั้งหมด 4 คน โดยได้รับการมอบหมายให้ทำหน้าที่ที่เกี่ยวกับการจัดหางบประมาณทางการศึกษา เช่น การประสานงานกับหน่วยราชการเพื่อของบประมาณในการพัฒนาทางการศึกษา การสร้างที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน การรับบริจาคหนังสือที่ใช้แล้ว เพื่อประโยชน์สำหรับประชาชนในหมู่บ้านที่มารับบริการ นับได้ว่าคณะกรรมการศึกษาได้มีส่วนช่วยเหลือให้ทุกคนได้รับความรู้ ข่าวสาร ข้อมูล อันจะเกิดประโยชน์ต่อทุกคนภายในชุมชน

รายชื่อคณะกรรมการวัด

1.	นายชิน	จอมใจ
2.	นายจันทร์	นานุกูล
3.	นายอุ่นใจ	ใจศรี
4.	นายเหลา	สมจิตต์
5.	นายอินสอน	ปันทัน

คณะกรรมการวัด ประกอบไปด้วยบุคคลซึ่งได้มาจากการเลือกตั้งจากชาวบ้านที่ลงมติให้ทำหน้าที่โดยตรงซึ่งเกี่ยวกับการประสานงานระหว่างวัดและชาวบ้าน คณะกรรมการวัดเป็นผู้จัดพิธีการ นัดหมายวันเวลา เมื่อมีงานประเพณีสำคัญ หรืองานบุญงานกุศลต่างๆ และช่วยให้ข่าวสารข้อมูลแก่ชาวบ้านในพิธีกรรมทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง

กลุ่มเสนา

แบ่งได้เป็น 6 หมวด โดยมีหัวหน้าหมวดละ 1 คน ดังนี้

หมวดที่ 1	หัวหน้าหมวด	นายถา	
หมวดที่ 2	หัวหน้าหมวด	นายชิน	จอมใจ
หมวดที่ 3	หัวหน้าหมวด	นายตีบ	คำดี
หมวดที่ 4	หัวหน้าหมวด	นายสม	ศรีเดชาพิทักษ์
หมวดที่ 5	หัวหน้าหมวด	นายสม	ใจคง
หมวดที่ 6	หัวหน้าหมวด	นายแก้ว	ดอนชัย

กลุ่มเสนาเป็นกลุ่มที่จัดตั้งโดยชาวบ้านเพื่อการทำกิจกรรมในงานพิธีศพ ในแต่ละหมวดที่ตั้งขึ้นนั้นจะมีสมาชิกหมวดละประมาณ 10 - 12 คน หน้าที่หลักๆ ของกลุ่มเสนา ก็คือ การร่วมมือกันดูแลสถานที่จัดพิธีศพประจำหมู่บ้าน การจัดหาพื้นที่ในการเผาศพ การประกอบอาหารเพื่อเลี้ยงแขกที่มาร่วมงานในงานศพ หรือการจัดหมวดหมู่เพื่อนอนเฝ้าศพจนถึงเช้า

การแบ่งหมวดต่าง ๆ นั้นชาวบ้านจะถือเอาแต่ละครัวเรือนเป็นหลัก โดยแต่ละครัวเรือนจะต้องส่งตัวแทนมา 1 คน ในกิจกรรมพิธีศพ เช่น หมวดที่ 1 ซึ่งมีทั้งหมด 15 ครัวเรือน ได้รับมอบหมายให้จัดการเรื่องราวเกี่ยวกับการเผาศพ หัวหน้าหมวดก็จะเกณฑ์แรงงานครัวเรือนละ 1 คน ซึ่งเป็นผู้ชายมาช่วยเหลือร่วมกัน หมวดที่ 2 มีหน้าที่ในการประกอบอาหารเพื่อเลี้ยงแขกที่เข้ามาร่วมงาน หัวหน้าหมวดก็จะเกณฑ์แรงงานหญิงมาร่วมจัดการประกอบอาหารครัวเรือนละ 1 คน ส่วนหมวดที่ 3 มีหน้าที่เฝ้าศพ หัวหน้าหมวดจะเกณฑ์แรงงานครัวเรือนละ 1 คน เพื่อมาเฝ้าศพด้วยกัน หากมีการจัดงานศพ 7 วัน หน้าที่ต่าง ๆ จะจัดหมุนเวียนภายในหมวดทั้ง 6 หมวด สลับกัน

การตั้งกลุ่มเสนาถือได้ว่า เป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้านในกิจกรรมบำเพ็ญ

ประโยชน์ต่อชุมชน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกลุ่ม และเป็นผู้แจ้งข่าวให้กลุ่มทราบถึงครัวเรือนใด ๆ ที่เสียชีวิตลง หัวหน้าหมวดของแต่ละหมวดก็จะทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยตรง กลุ่มเสนาจึงเป็นกลุ่มที่บำเพ็ญประโยชน์ให้กับชุมชนอย่างแท้จริง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย